

**SCHYŁKOWONEOLITYCZNY GRÓB SZKIELETOWY Z OZDOBAMI BURSZTYNOWYMI
ZE STANOWISKA X W ZĄBIU, WOJ. WARMIŃSKO-MAZURSKIE
(PL. 13-30)**

1. Wstęp

Stanowisko X w Ząbiu gm. Stawiguda, woj. warmińsko-mazurskie (Fig. 1) odkrył w 1994 roku A. Mackiewicz podczas badań powierzchniowych prowadzonych w ramach AZP (arkusz 28-61). Stanowisko znajduje się na rozległej kemowej wyspie o powierzchni ok. 4 ha, przylegającej do południowo-zachodniego brzegu Jeziora Łańskiego. Wyspa, połączona obecnie z wysokim brzegiem jeziora pasem na wpółosuszonego bagna, składa się z dwóch pozbawionych drzew wyniesień: większego – południowego, wystającego na ok. 4 m ponad obecny poziom lustra wody jeziora; oraz mniejszego – północnego, przewyższającego lustro wody o ok. 3 m. Oba wyniesienia oddzielone są od siebie pasem osuszonego już torfowo-piaszczystego bagniska o szerokości ok. 30 m (Fig. 2).

Prowadzone na stanowisku od 1997 roku systematyczne badania wykopaliskowe dają podstawę do wyróżnienia dwóch zasadniczych faz użytkowania tego miejsca w pradziejach. Fazę starszą, datowaną wstępnie na schyłek neolitu i początek epoki brązu reprezentują relikty cmentarzyska szkieletowego i osady o charakterze sezonowym, młodszą natomiast pozostałości po osadzie ludności kultury kurhanów zachodniobałtyjskich z wczesnej epoki żelaza. W innych czasach wyspa była wykorzystywana w celach osadniczo-gospodarczych w bardzo ograniczonym zakresie, głównie w czasach nowożytnych od XVI do XIX w. n.e.

Z ogólnej liczby 160 odkrytych dotąd obiektów koncentrujących się głównie w południowej partii stanowiska, z fazą starszą łączyć możemy 30 jam o charakterze gospodarczym oraz 3 groby z pochówkami szkieletowymi. Odkryty w 1999 roku częściowo zachowany grób oznaczony jako obiekt nr 78 został ostatnio szczegółowo omówiony (KAŁWAK, KARCZMAREK 2000, p. 86-90). Kolejne pochówki oznaczone jako obiekt 120 (A i B) ujawniono podczas prac wykopaliskowych w 2000 roku. One też stanowią zasadniczy przedmiot niniejszego opracowania.

2. Stratygrafia i opis pochówków z obiektu 120

Obiekt 120 znajdował się w najwyższej, centralnej części południowej partii stanowiska (Fig. 3). W rzeczywistości tworzyły go dwa odrębne groby o pokrywających

się zarysach (Fig. 4). W grobie górnym (120A) złożone zostały dwa częściowo zachowane pochówki szkieletowe (Fig. 4, 5). Został on następnie wkopany w starszy grób (120B) z jednostkowym, kompletnie zachowanym pochówkiem szkieletowym, bogato wyposażonym w ozdoby bursztynowe (Fig. 6, 7).

2. 1. Obiekt 120A z podwójnym pochówkiem szkieletowym

Na grób natrafiono tuż pod warstwą humusową, w tym przypadku w rzeczywistości kulturową, na głębokości ok. 25 cm. Na tym samym poziomie jama grobowa miała kształt owalny o wymiarach 210 x 130 cm. Dłuższą osią zorientowana była po linii E-W. Wypełnisko tworzyła jednorodna warstwa szarobrunatnego piasku o miąższości 40 cm. W przekroju jama miała kształt nieckowaty z płaskim dnem (Fig. 8). Mniej więcej w centralnej partii jamy znajdowały się niekompletne szczątki dwóch osób: kobiety i mężczyzny. Czaszki, zwrócone na E, przylegały do siebie i skierowane były twarzą w kierunku dna jamy grobowej. Kości długie rąk ułożono na czaszkach, a kilka innych drobnych fragmentów na N od nich (Fig. 4).

2. 2. Opis materiału zabytkowego z wypełniska jamy grobowej obiektu 120A

Sposób ułożenia w grobie czaszek, a zwłaszcza kości długich rąk a także niekompletność szkieletów, czyni wysoce prawdopodobnym przypuszczenie, że w interesującym nas przypadku mamy do czynienia z ewidentnym przeniesieniem pozostałości szkieletów z innego miejsca i ponownym ich pochówkiem. Dla określenia czasu, w którym akt ten mógł mieć miejsce pomocne mogą być materiały zabytkowe z wypełniska jamy grobowej. W jej obrębie znaleziono 16 ułamków ceramiki pochodzących z co najmniej czterech naczyń, 15 przedmiotów krzemiennych wykonanych z lokalnego, narzutowego surowca oraz 67 fragmentów kości zwierzęcych, w tym szczątki ryb.

Opis ułamków ręcznie lepionych naczyń glinianych.

1. 5 ułamków tego samego naczynia o wychylonej szyi, z krawędzią wylewu pogrubioną i zakończoną jednokowato, w dolnej części szyi dookoła listwa plastyczna; powierzchnia wygładzona z widocznymi ziarnami tłuczni, barwa ciemno-brązowa; średnica wylewu 16 cm (Fig. 9.7).

2. 1 ułamek podobnego do opisanego powyżej, lecz mniejszego naczynia z dookólną listwą plastyczną (Fig. 9.6).
3. 1 ułamek górnej części grubościennego naczynia zdobionego rzędami poziomymi i pionowymi odcisków drobnych stempelków przypominających odciski grzebienia, domieszka gruboziarnistego tłucznia kamiennego, barwa brunatno-brązowa (Fig. 9.4).
4. 1 ułamek górnej części naczynia zdobionego ściegiem bruzdowym w pięciu (?) poziomych rzędach, pod którymi znajdują się podwójne skośne odciski stempli, układające się w trójkąty, domieszka średnioziarnistego tłucznia kamiennego, barwa ciemnobrązowa (Fig. 9.5).
5. 8 drobnych ułamków nie ornamentowanych pochodzących z wyżej opisanych naczyń.

Przedmioty krzemienne.

1. łuska z krzemienia narzutowego bałtyckiego (Fig. 10.1).
2. przegrzana łuska z krzemienia narzutowego bałtyckiego (Fig. 10.2).
3. łuska z krzemienia narzutowego bałtyckiego (Fig. 10.3).
4. łuska z krzemienia narzutowego bałtyckiego (Fig. 10.4).
5. łuska z krzemienia narzutowego bałtyckiego (Fig. 10.5).
6. wiórek bez partii wierzchołkowej z krzemienia narzutowego bałtyckiego (Fig. 10.6).
7. wkładka wiórowa z krzemienia narzutowego bałtyckiego (Fig. 10.7).
8. wiórek bez części wierzchołkowej z załuskaniem obu krawędzi z krzemienia narzutowego bałtyckiego (Fig. 10.8).
9. skrobacz z łuszcza krzemienia narzutowego bałtyckiego (Fig. 10.9).
10. drapacz z łuszcza korowego krzemienia narzutowego bałtyckiego (Fig. 10.10).
11. narzędzie wewnętrzne z łuszcza krzemienia narzutowego bałtyckiego (Fig. 10.11).
12. drapacz z łuszcza krzemienia narzutowego bałtyckiego (Fig. 10.12).
13. wiórek z krzemienia narzutowego bałtyckiego (Fig. 9.1), składający się z rdzeniem – (Fig. 9.2).
14. rdzeń wiórowy z piętą uformowaną jednym odbiciem z otoczaka krzemienia narzutowego bałtyckiego (Fig. 9.2), składający się z wiórkiem – (Fig. 9.1).
15. rdzeń wiórowy z piętą uformowaną jednym odbiciem, z krzemienia narzutowego bałtyckiego (Fig. 9.3).

Zwierzęce szczątki kostne.

Wśród szczątków zwierzęcych stwierdzono przewagę kości zwierząt hodowlanych nad dzikimi. Na czoło wysuwają się ryby (12) nierozpoznane dotąd gatunkowo. Dalsze miejsca zajmują ssaki, w tym: świnia (8), bydło (6), owca/koza (3), koń (1), sarna (1), bóbr (1) oraz gryzoń(1). Listę zamykają: żółw (2), ptak (1) oraz skorupiaki – skójka słodkowodna (32).¹

Wyniki analizy gatunkowej i anatomicznej wskazują na pokonsumpcyjny charakter materiału zwierzęcego. Biorąc pod uwagę dużą fragmentaryczność i niewielkie rozmiary, a także rozmieszczenie szczątków kostnych na różnych poziomach wypełniska jamy grobowej, wykluczyć należy ich związek z ewentualną stypą czy traktować je jako dary grobowe. Najprawdopodobniej mamy do czynienia z przypadkowym zagarnięciem wraz z ziemią, którą zasypywano pochówek. Zapewne w ten sam sposób dostały się do wypełniska zabytki krzemienne i ułamki ceramiki.

2. 3. Analiza antropologiczna szczątków kostnych z obiektu 120A

Kobieta, której szczątki znalazły się w obiekcie 120A zmarła w wieku adultus (najpewniej późny). Jej dość mała i bardzo niska czaszka (Tabela 1-2) wskazuje na udział elementu śródziemnomorskiego, zaś ewentualne lekkie przyplaszczanie twarzy i jej wyraźne skrócenie na laponoida. Najbardziej prawdopodobną diagnozą typologiczną jest typ sublaponoidalny w jego frakcji śródziemnomorskiej – EI. Kobieta mogła więc, charakteryzować się niskim (bądź wyraźnie niskim) wzrostem, dosyć delikatną budową ciała i zdecydowanie ciemną pigmentacją: ciemne włosy i brązowe zapewne oczy, pozbawione fałdy mongolskiej; nos niewielki, lekko zadarty z profilu. Skóra mogła być lekko śniada. Ten typ antropologiczny jest na omawianym obszarze charakterystyczny dla południowo-wschodnich wpływów pontyjskich. Wzrost udziału elementy śródziemnomorskiego wiązany jest z migracjami plemion neolitycznych idących z tego właśnie kierunku (ALEKSIEJEV 1996), natomiast wczesna obecność laponoidów (w obu czaszkach mamy ten sam element!) może być pozostałością wcześniejszych fal protosamojedzkich, które na wybrzeżach Bałtyku poprzedziły ekspansję ugrofińską (PIASECKI *w druku*). Oczywiście musimy pamiętać, iż mamy do czynienia z pojedynczymi osobnikami, co nie pozwala na weryfikację tego typu hipotez, albowiem nie znamy całego zróżnicowania rasowego populacji.

¹ Analizę szczątków kostnych wykonała M. Taberska.

Tabela 1. Wartości cięciw czaszkowych

g – op	(M1)	180*	n – pr	(M48)	70*
eu – eu	(M8)	138*	mf – ek	(M52)	40*
ft – ft	(M9)	97	wys. ocz.	(M52)	34*
au – au	(M11)	—	apt – apt	(M54)	—
b – ba	(M17)	119*	n – ns	(M55)	50*
zy – zy	(M45)	132**	kdl – kdl	(M65)	—
zm – zm	(M46)	97*	go – go	(M66)	—
n – gn	(M47)	—			

Tabela 2. Wartości cięciw czaszkowych

szerokościowo-długościowy	(M8:M1)	76,7**
wysokościowo-długościowy	(M17:M1)	66,1**
wysokościowo-szerokościowy	(M17:M8)	86,2**
czołowo-jarzmowy	(M9:M8)	70,3*
morfologiczny twarzy	(M47:M45)	—
górnolicowy Kolmanna	(M48:M45)	53,0**
górnoszczękowy Virhoffa	(M48:M46)	72,2**
nosowy	(M54:M55)	nos raczej wąski
oczodołowy	(M52:M51)	85,0**
moduł wielkościowy M_2	(M1+M8):2	159,0**
moduł wielkościowy M_3	(M1+M8+M17):3	145,7**

Czaszka pochowanego obok mężczyzny w wieku wczesny adultus (ok. 20 lat) reprezentuje typ subnordyczny z frakcji nordoidalnej AL, o czym świadczą cechy wskaźnikowe (Tabela 3, 4) i jej morfologia (ze względu na silne zniszczenie pomiarów kranioskopowych nie dokonano), choć nie wykluczone jest, że był to przedstawiciel

czystej rasy nordycznej. W obu przypadkach, a zwłaszcza w drugim, byłby to jeden z najstarszych przedstawicieli tego typu antropologicznego charakterystycznego dla późniejszej ludności zamieszkującej okoliczne tereny. Bez wątpienia jest rzadki wśród pierwotnej ludności bałtyjskiej i wczesnosłowiańskiej (KOČKA 1955, PIASECKI *w druku*).

Tabela 3. Wartości cięciw czaszkowych

g – op	(M1)	179*	n – pr	(M48)	—
eu – eu	(M8)	138*	mf – ek	(M52)	—
ft – ft	(M9)	90	wys. ocz.	(M52)	—
au – au	(M11)	128*	apt – apt	(M54)	—
b – ba	(M17)	128*	n – ns	(M55)	—
zy – zy	(M45)	148**	kdl – kdl	(M65)	120
zm – zm	(M46)	—	go – go	(M66)	103*
n – gn	(M47)	—			

Tabela 4. Wartości głównych wskaźników czaszkowych

szerokościowo-długościowy	(M8:M1)	77,1*
wysokościowo-długościowy	(M17:M1)	61,5*
wysokościowo-szerokościowy	(M17:M8)	92,8*
czołowo-jarzmowy	(M9:M8)	65,2*
morfologiczny twarzy	(M47:M45)	—
górnolcowy Kolmanna	(M48:M45)	—
górnoszczękowy Virhoffa	(M48:M46)	—
nosowy	(M54:M55)	nos raczej wąski
oczodołowy	(M52:M51)	oczodoły średnie
moduł wielkościowy M_2	(M1+M8):2	158,5*
moduł wielkościowy M_3	(M1+M8+M17):3	148,3*

2. 4. Obiekt 120B z pojedynczym pochówkiem szkieletowym i ozdobami bursztynowymi

Grób znajdował się bezpośrednio pod grobem z podwójnym pochówkiem szkieletowym (**Fig. 6**). Jama grobowa w części niezniszczonej na poziomie calca miała kształt trapezowaty z zaokrąglonymi narożnikami. Dłuższą ośią zorientowaną była wzdłuż linii E-W z nieznacznym odchyleniem na N i S. Wymiary jamy: długość 180 cm, szerokość 70-90 cm (**Fig. 4**). W przekroju jama była prostokątna, dno płaskie. Zachowana miąższość wypełniska jamy ok. 50 cm (**Fig. 8**). Zmarły leżał na dnie jamy na lewym boku z podkurczonymi nogami, rękami zgiętymi w łokciach i dłońmi ułożonymi mniej więcej na wysokości twarzy. Głową zorientowany był na E, twarzą na S, a wyciągniętymi stopami na W (**Fig. 11**). Wokół szyi, pasa oraz na prawej dłoni i w pobliżu lewej nogi znajdowało się łącznie 50 bursztynowych paciorków guzkowatych różnej wielkości. Kilkanaście centymetrów na E od złożonych jedna na drugiej dłoni leżała mała ryba (stan zachowania nie pozwolił na eksplorację i analizę gatunkową) i skrobacz z narzutowego krzemienia bałtyckiego (**Fig. 16.7**). Ponadto pomiędzy czaszką a złożonymi dłońmi znajdowało się kilka paliczków lewej dłoni nieboszczyka (**Fig. 11**). Po ułożeniu zmarłego w grobie, nie wykluczone, że owiniętego np. w futro lub innego rodzaju materię organiczną, jamę grobową zasypało białą kredą jezierną. Utrwaliła ona dobrze kości lecz przyczyniła się do silnego zwiertzenia ozdób bursztynowych. W przydatnej partii wypełniska grobu wystąpiło jeszcze kilka drobnych ułamków kości należących jednak do innych osobników.

2. 5. Opis i analiza inwentarza grobowego

Wyposażenie zmarłego składało się z pięćdziesięciu ozdób bursztynowych i drapacza z narzutowego krzemienia bałtyckiego. Dwadzieścia jeden paciorków bursztynowych tworzyło aplikację naszyjnika lub napierśnika, dwadzieścia dwa egzemplarze pasa, a pozostałe dwie bransolety. Mniejsza z nich, złożona z trzech okazów zdobiła pierwotnie nadgarstek prawej ręki. Większa, licząca cztery egzemplarze okolice kostki lewej nogi (**Fig. 11**). Interesujące nas ozdoby omówione zostaną w ramach typów jakie dla wyrobów z tego surowca wydzielił R. F. Mazurowski (1983) i K. Kwiatkowska (1996):

- 1BIId: paciorki guzkowate, koliste o przekroju trójkątnym z otworem V-kształtnym – 3 okazy (**Tabela 5a i Fig. 12.1-3**)
- 1BIIIa: paciorki guzkowate, kwadratowe o przekroju romboidalnym z otworem V-kształtnym – 2 okazy (**Tabela 5a, 5d oraz Fig. 12.4 i 16.3**)
- 1BVIa: paciorki guzkowate, prostokątne o przekroju romboidalnym z otworem V-kształtnym – 17 okazów (**Tabela 5a, 5b, 5c oraz Fig. 12.5-6, 12.8-9, 12.12, 13.2, 13.6-7, 13.10-12, 14.2, 14.4, 15.8**)
- 1BVIb – paciorki guzkowate, prostokątne o przekroju trójkątnym z otworem V-kształtnym – 15 okazów (**Tabela 5a, 5b oraz Fig. 12.7, 12.10-12, 13.1, 13.3, 13.5, 14.1, 14.3, 14.5-6, 15.5-6, 15.9, 16.1-2**)
- 1BVIa/2A(?) – paciorki guzkowate, prostokątne o przekroju romboidalnym z otworem V-kształtnym, uszkodzone i przerobione – 3 okazy (**Tabela 5a oraz Fig. 13.4, 13.8-9**)
- 1BIXa – paciorki guzkowate prostokątne o przekroju romboidalnym z otworem W-kształtnym – 7 okazów

(Tabela 5b i 5d oraz Fig. 14.2, 14.9-10; 15.3, 15.7, 16.4, 16.6).

- 1BIXb – paciorki guzkowate prostokątne o przekroju trójkątnym z otworem W-kształtnym – 6 okazów (Tabela 5b i 5d oraz Fig. 14.7-8, 14.11, 15.1, 15.4, 16.5).

Dwa ostatnie typy są do tej pory zupełnie nieznane dlatego też proponujemy wydzielenie nowego typu 1BIX z podziałem na dwie odmiany a i b, będące uzupełnieniem dotychczas istniejącej typologii.

Opis ozdób bursztynowych²

Ozdoby bursztynowe tworzące naszyjnik 1-21

1. Typ 1BIId, f. III. Paciorek guzkowaty, kolisty o przekroju trójkątnym wykonany z sukcyntu jasnożółtego, nieprzezroczystego. V-kształtny otwór wiercony od strony płaskiej tworzą dwa „łezkowate” nawiercenia o wymiarach 3-3,5 mm, zwężające się w głąb okazu. Obie strony ozdoby wygładzone, krawędź boczna facetowana. Średnica paciorka 15 mm, grubości 4 mm, waga 0,4 g (Fig. 12.1).
2. Typ 1BIId, faza III. Paciorek guzkowaty, kolisty o przekroju trójkątnym wykonany z sukcyntu żółtego, przeświecającego. V-kształtny otwór wiercony od strony płaskiej tworzą dwa „łezkowate” nawiercenia o wymiarach 2-3 mm, zwężające się w głąb okazu. Obie strony ozdoby wygładzone, krawędź boczna facetowana. Średnica paciorka 12 mm, grubości 3 mm, waga 0,2 g (Fig. 12.2).
3. Typ 1BIId, faza III. Paciorek guzkowaty, kolisty o przekroju trójkątnym wykonany z sukcyntu żółtego, przeświecającego. V-kształtny wiercony od strony płaskiej zaopatrzony w dwa „łezkowate” nawiercenia o wymiarach 3-4 mm, zwężające się w głąb okazu. Obie strony ozdoby wygładzone, krawędź boczna facetowana. Paciorek o średnicy 17 mm, grubości 4 mm, wadze 0,5 g (Fig. 12.3).
4. Typ 1BIIIa, faza III. Paciorek guzkowaty, prawie kwadratowy o przekroju romboidowym, wykonany z sukcyntu żółtego, nieprzezroczystego. V-kształtny otwór wiercony od strony spodniej, mniej starannie wykończonej, zaopatrzony w dwa „łezkowate” nawiercenia o wymiarach 3-4 mm, zwężające się w głąb okazu. Obie strony ozdoby wygładzone z zarysem „koperty”, krawędzie boczne facetowane. Paciorek o długości 24 mm, szerokości 22 mm, grubości 7 mm, wadze 1,4 g (Fig. 12.4).
5. Typ 1BVa, faza III. Paciorek guzkowaty, prostokątny o przekroju romboidowym, wykonany z sukcyntu żółtego, nieprzezroczystego. V-kształtny otwór wiercony od strony spodniej, mniej starannie wykończonej, zaopatrzony w dwa „łezkowate” nawiercenia o wymiarach 3-3,5 mm, zwężające się w głąb okazu. Obie strony ozdoby wygładzone z zarysem „koperty”, krawędzie boczne facetowane. Okaz o długości 26 mm, szerokości 17 mm, grubości 5 mm, wadze 1,1 g (Fig. 12.5).
6. Typ 1BVa, faza III. Paciorek guzkowaty, prostokątny o przekroju romboidowym, wykonany z sukcyntu żółtego, nieprzezroczystego. V-kształtny otwór wiercony od strony spodniej, mniej starannie wykończonej zaopatrzony w dwa „łezkowate” nawiercenia o wymiarach 3-3,5 mm, zwężające się w głąb okazu. Obie strony ozdoby z zarysem „koperty”, strona spodnia ze śladami szlifowania, strona wierzchnia wygładzona, krawędzie boczne facetowane. Okaz o długości 25 mm, szerokości 15 mm, grubości 5 mm, wadze 1 g (Fig. 12.6).
7. Typ 1BVb, faza III. Paciorek guzkowaty, prostokątny o przekroju trójkątnym wykonany z sukcyntu żółtego, nieprzezroczystego. V-kształtny otwór wiercony od strony spodniej, mniej starannie wykończonej, zaopatrzony w dwa „łezkowate” nawiercenia o wymiarach 3-4 mm, zwężające się w głąb okazu. Strona spodnia ozdoby niemal płaska, ze śladami szlifowania, strona wierzchnia z zarysem „koperty” starannie wygładzona, krawędzie boczne facetowane. Okaz o długości 23 mm, szerokości 17 mm, grubości 5 mm, wadze 0,9 g (Fig. 12.7).
8. Typ 1BVa, faza III. Paciorek guzkowaty, prostokątny o przekroju romboidowym wykonany z sukcyntu żółtego, nieprzezroczystego. V-kształtny otwór wiercony od strony spodniej, mniej starannie wykończonej, zaopatrzony w dwa „łezkowate” nawiercenia o wymiarach 3-3,5 mm, zwężające się w głąb okazu. Obie strony ozdoby wygładzone z zarysem „koperty”, krawędzie boczne facetowane. Okaz o długości 27 mm, szerokości 17 mm, grubości 6 mm, wadze 1,3 g (Fig. 12.8).
9. Typ 1BVa, faza III. Paciorek guzkowaty, prostokątny o przekroju romboidowym, wykonany z sukcyntu żółtego, nieprzezroczystego. V-kształtny otwór wiercony od strony spodniej, mniej starannie wykończonej zaopatrzony w dwa „łezkowate” nawiercenia o wymiarach 3-3,5 mm, zwężające się w głąb okazu.

² Autorzy pragną w tym miejscu podziękować Pani mgr K. Kwiatkowskiej z Muzeum Ziemi PAN w Warszawie za pomoc w trakcie eksploracji zabytków bursztynowych z obiektu 120 B oraz za określenie surowca z jakiego zostały wykonane. Dziękujemy

także Panu prof. dr hab. R.F. Mazurowskiemu z IA UW za konsultacje i cenne uwagi udzielane nam w trakcie przygotowywania niniejszej publikacji.

- Obie strony ozdoby wygładzone z zarysem „koperty”, krawędzie boczne facetowane. Okaz o długości 27 mm, szerokości 17 mm, grubości 6 mm, wadze 1,2 g (Fig. 12.9).
10. Typ 1BVb, faza III. Paciorek guzkowaty, prostokątny o przekroju trójkątnym wykonany z sukcyntu żółtego, nieprzezroczystego. V-kształtny otwór wiercony od strony spodniej, mniej starannie wykończonej zaopatrzonej w dwa „łezkowate” nawiercenia o wymiarach 3-4 mm, zwężające się w głąb okazu. Strona spodnia ozdoby niemal płaska, ze śladami szlif, strona wierzchnia starannie wygładzona, obie strony z zarysem „koperty”, krawędzie boczne facetowane. Okaz o długości 24 mm, szerokości 18 mm, grubości 5 mm, wadze 1,1 g (Fig. 12.10).
 11. Typ 1BVb, faza III. Paciorek guzkowaty, prostokątny o przekroju trójkątnym wykonany z sukcyntu żółtego, przeświecającego. V-kształtny otwór wiercony od strony spodniej, mniej starannie wykończonej zaopatrzonej w dwa „łezkowate” nawiercenia o wymiarach 3-3,5 mm, zwężające się w głąb okazu. Strona spodnia ozdoby niemal płaska, ze śladami szlif, strona wierzchnia z zarysem „koperty” starannie wygładzona, krawędzie boczne facetowane. Okaz o długości 23 mm, szerokości 17 mm, grubości 4 mm, wadze 1 g (Fig. 12.11).
 12. Typ 1BVa, faza III. Paciorek guzkowaty, prostokątny o przekroju romboidalnym wykonany z sukcyntu żółtego, przeświecającego. V-kształtny otwór wiercony od strony spodniej, mniej starannie wykończonej zaopatrzonej w dwa „łezkowate” nawiercenia o wymiarach 3,5-4 mm, zwężające się w głąb okazu. Obie strony ozdoby wygładzone z zarysem „koperty”, krawędzie boczne facetowane. Okaz o długości 29 mm, szerokości 21 mm, grubości 6 mm, wadze 2,2 g (Fig. 12.12).
 13. Typ 1BVb, faza III. Paciorek guzkowaty, prostokątny o przekroju trójkątnym wykonany z sukcyntu żółtego, nieprzezroczystego. V-kształtny otwór wiercony od strony spodniej, mniej starannie wykończonej zaopatrzonej w dwa „łezkowate” nawiercenia o wymiarach 3,5-4 mm, zwężające się w głąb okazu. Strona spodnia ozdoby niemal płaska (z nieznacznym zarysem koperty) ze śladami szlif, strona wierzchnia z zarysem „koperty” wygładzona, krawędzie boczne facetowane. Okaz o długości 29 mm, szerokości 19 mm, grubości 5 mm, wadze 1,7 g (Fig. 13.1).
 14. Typ 1BVa, faza III. Paciorek guzkowaty, prostokątny o przekroju romboidalnym wykonany z sukcyntu żółtego, nieprzezroczystego. V-kształtny otwór wiercony od strony spodniej, mniej starannie wykończonej zaopatrzonej w dwa „łezkowate” nawiercenia o wymiarach 3,5-4 mm, zwężające się w głąb okazu. Strona spodnia ozdoby ze śladami szlif, strona wierzchnia wygładzona, obie strony z zarysem „koperty”, krawędzie boczne facetowane. Okaz o długości 29 mm, szerokości 19 mm, grubości 5 mm, wadze 1,6 g (Fig. 13.2).
 15. Typ 1BVb, faza III. Paciorek guzkowaty, prostokątny o przekroju trójkątnym wykonany z sukcyntu żółtego, przeświecającego. V-kształtny otwór wiercony od strony spodniej, mniej starannie wykończonej zaopatrzonej w dwa „łezkowate” nawiercenia o wymiarach 3-3,5 mm, zwężające się w głąb okazu. Strona spodnia ozdoby niemal płaska z nieznacznym zarysem „koperty”, strona wierzchnia z zarysem „koperty”, obie strony wygładzone, krawędzie boczne facetowane. Okaz o długości 26 mm, szerokości 17 mm, grubości 5 mm, wadze 1,4 g (Fig. 13.3).
 16. Typ 1BVa/2A, faza IV. Paciorek (lub zawieszka) wykonany z sukcyntu żółtego, nieprzezroczystego. Ozdoba wykonana z uszkodzonego (złamanego w połowie) paciorka guzkowatego, prostokątnego o przekroju trójkątnym z otworem V-kształtnym wierconym od strony spodniej, mniej starannie wykończonej. Z 1 otworem wierconym z obu stron. Średnica wiercenia na powierzchniach 2,5 mm, przewężenie wewnątrz ozdoby 2 mm. Przekrój kanalika klepsydrowaty. Strona spodnia ozdoby niemal płaska ze śladami szlif i nieznacznym zarysem części „koperty”, strona wierzchnia wygładzona z zarysem części „koperty” wygładzona, trzy krawędzie boczne facetowane, krawędź czwarta, powstała podczas złamania częściowo zagładzona lecz z widocznymi kanalikami po otworze V-kształtnym. Okaz o długości 15 mm, szerokości 20 mm, grubości 5 mm, wadze 0,9 g (Fig. 13.4). Pierwotnie był to zapewne paciorek soczewkowaty, prostokątny o przekroju trójkątnym z otworem V-kształtnym, wierconym od strony spodniej, płaskiej. Zaopatrzonej w dwa „łezkowate” nawiercenia o wymiarach 3(?) -4 mm, zwężające się w głąb okazu. Strona spodnia ozdoby niemal płaska ze śladami szlif i z nieznacznym zarysem „koperty”, strona wierzchnia wygładzona z zarysem „koperty”, krawędzie boczne facetowane. Paciorek długości ok. 30 mm, szerokości 20 mm, grubości 5 mm, wadze ok. 1,8-1,9 g.
 17. Typ 1BVb, faza III. Paciorek guzkowaty, prostokątny o przekroju trójkątnym wykonany z sukcyntu żółtego, przeświecającego. V-kształtny otwór wiercony od strony spodniej, mniej starannie wykończonej zaopatrzonej w dwa „łezkowate” nawiercenia o wymiarach 3-3,5 mm, zwężające się w głąb okazu. Strona spodnia ozdoby niemal płaska z nieznacznym zarysem „koperty”, strona wierzchnia z zarysem „koperty”, obie strony wygładzone, krawędzie boczne facetowane. Okaz o długości 22 mm, szerokości 16 mm, grubości 4 mm, wadze 0,9 g (Fig. 13.5).
 18. Typ 1BVa, faza III. Paciorek guzkowaty, prostokątny o przekroju romboidalnym wykonany z sukcyntu żółtego, nieprzezroczystego. V-kształtny otwór wiercony od strony spodniej, mniej starannie wykończonej zaopatrzonej w dwa „łezkowate” nawiercenia o wymiarach

- 3-3,5 mm, zwężające się w głąb okazu. Strona spodnia ozdoby ze śladami szlifu, strona wierzchnia wygładzona, obie strony z zarysem „koperty”, krawędzie boczne facetowane. Okaz o długości 22 mm, szerokości 17 mm, grubości 5 mm, wadze 1 g (**Fig. 13.6**).
19. Typ 1BVa, faza III. Paciorek guzkowaty, prostokątny o przekroju romboidowym wykonany z sukcyntu żółtego, przeświecającego. V-kształtny otwór wiercony od strony spodniej, mniej starannie wykończonej zaopatrzony w dwa „łezkowate” nawiercenia o wymiarach 3-3,5 mm, zwężające się w głąb okazu. Obie strony wygładzone z zarysem „koperty”, krawędzie boczne facetowane. Okaz o długości 22 mm, szerokości 17 mm, grubości 5 mm, wadze 0,9 g (**Fig. 13.7**).
20. Paciorek lub zawieszka typ 1BVa/2A(?), faza IV, wykonany z sukcyntu żółtego, nieprzezroczystego. Ozdoba wykonana z uszkodzonego (złamanego w połowie) paciorka guzkowatego, prostokątnego o przekroju romboidowym z otworem V-kształtnym wierconym od strony spodniej, mniej starannie wykończonej. Zaopatrzony w 3 otwory wiercone 3 mm powyżej miejsca wiercenia otworów V-kształtnych. Średnica wiercenia na powierzchni 2,5 mm. Przekrój kanalików ze względu na silne zczuknienie nie został ustalony. Strona spodnia ozdoby ze śladami szlifu, strona wierzchnia wygładzona, obie strony z zarysem części „koperty”. Trzy krawędzie boczne facetowane, krawędź czwarta, powstała podczas ułamania bez zagładzenia z widocznymi kanalikami po otworze V-kształtnym. Okaz o długości 18 mm, szerokości 18 mm, grubości 6 mm, wadze 0,9 g (**Fig. 13.8**).
Pierwotnie był to zapewne paciorek soczewkowaty, prostokątny o przekroju romboidowym z otworem V-kształtnym, wierconym od strony spodniej mniej starannie wykonanej, o długości ok. 30 mm, szerokości 18 mm, grubości 6 mm, wadze ok. 1,8-1,9 g, zaopatrzony w dwa „łezkowate” nawiercenia o wymiarach 3(?) -4 mm, zwężające się w głąb okazu. Strona spodnia ozdoby ze śladami szlifu, strona wierzchnia wygładzona, obie strony z zarysem „koperty”, krawędzie boczne facetowane.
21. Paciorek lub zawieszka typ 1BVa/2A(?), faza IV, wykonany z sukcyntu żółtego, nieprzezroczystego. Ozdoba wykonana z uszkodzonego (złamanego w połowie) paciorka guzkowatego, prostokątnego o przekroju romboidowym z otworem V-kształtnym wierconym od strony spodniej, mniej starannie wykończonej. Zaopatrzony w 2 otwory wiercone w miejscu otworów V-kształtnych i jedno nadwiercenie między nimi. Średnica wiercenia na powierzchni mniejsza niż z otworów V-kształtnych. Po drugiej stronie średnica 2 mm. Przekrój kanalików lejkowaty. W przypadku otworu nieukończonego średnica jest niezmienna i wynosi 2 mm. Strona spodnia ozdoby ze śladami szlifu, strona wierzchnia wygładzona, obie

strony z zarysem części „koperty”. Trzy krawędzie boczne facetowane, krawędź czwarta, powstała podczas ułamania bez zagładzenia z widocznymi kanalikami po otworze V-kształtnym. Okaz o długości 16 mm, szerokości 20 mm, grubości 6 mm, wadze 0,9 g (**Fig. 13.9**).

Pierwotnie był to zapewne paciorek soczewkowaty, prostokątny o przekroju romboidowym z otworem V-kształtnym, wierconym od strony spodniej mniej starannie wykonanej, o długości ok. 30 mm, szerokości 20 mm, grubości 6 mm, wadze ok. 1,8-1,9 g, zaopatrzony w dwa „łezkowate” nawiercenia o wymiarach 3(?) -4 mm, zwężające się w głąb okazu. Strona spodnia ozdoby ze śladami szlifu, strona wierzchnia wygładzona, obie strony z zarysem „koperty”, krawędzie boczne facetowane.

Ozdoby bursztynowe tworzące aplikacje pasa 22-43

22. Typ 1BVa, faza III. Paciorek guzkowaty, prostokątny o przekroju romboidowym, wykonany z sukcyntu żółtego, nieprzezroczystego. V-kształtny otwór wiercony od strony spodniej, mniej starannie wykończonej zaopatrzony w dwa „łezkowate” nawiercenia o wymiarach 3-3,5 mm, zwężające się w głąb okazu. Obie strony wygładzone z zarysem „koperty”, krawędzie boczne facetowane. Okaz o długości 20 mm, szerokości 14 mm, grubości 4 mm, wadze 0,6 g (**Fig. 13.10**).
23. Typ 1BVa, faza III. Paciorek guzkowaty, prostokątny o przekroju romboidowym wykonany z sukcyntu żółtego, nieprzezroczystego. V-kształtny otwór wiercony od strony spodniej, mniej starannie wykończonej, zaopatrzony w dwa „łezkowate” nawiercenia o wymiarach 3,5-4 mm, zwężające się w głąb okazu. Obie strony wygładzone z zarysem „koperty”, krawędzie boczne facetowane. Okaz o długości 28 mm, szerokości 19 mm, grubości 5 mm, wadze 1,2 g, (**Fig. 13.11**).
24. Typ 1BVa, faza III. Paciorek guzkowaty, prostokątny o przekroju romboidowym wykonany z sukcyntu żółtego, „kapuściaka”. V-kształtny otwór wiercony od strony spodniej, mniej starannie wykończonej zaopatrzony w dwa „łezkowate” nawiercenia o wymiarach 3-3,5 mm, zwężające się w głąb okazu. Obie strony wygładzone z zarysem „koperty”, krawędzie boczne facetowane. Okaz o długości 22 mm, szerokości 16 mm, grubości 5 mm, wadze 1 g (**Fig. 13.12**).
25. Typ 1BVb, faza III. Paciorek guzkowaty, prostokątny o przekroju trójkątnym wykonany z sukcyntu żółtego, przeświecającego. V-kształtny otwór wiercony od strony spodniej, mniej starannie wykończonej zaopatrzony w dwa „łezkowate” nawiercenia o wymiarach 3-3,5 mm, zwężające się w głąb okazu. Strona spodnia ozdoby niemal płaska z nieznacznym zarysem „koperty” i śladami szlifu, strona wierzchnia z zarysem „koperty” lecz pokryta warstwą zwierzeliny, krawędzie boczne facetowane. Okaz o długości 22 mm,

- szerokości 16 mm, grubości 4 mm, wadze 0,8 g (Fig. 14.1).
26. Typ 1BVa, faza III. Paciorek guzkowaty, prostokątny o przekroju romboidowym wykonany z sukcyntu żółtego, przeświecającego. V-kształtny otwór wiercony od strony spodniej, mniej starannie wykończony, zaopatrzony w dwa „łezkowate” nawiercenia o wymiarach 3-3,5 mm, zwężające się w głąb okazu. Strona spodnia ze śladami szlif, powierzchnia wygładzona, obie strony z zarysem „koperty”, krawędzie boczne facetowane. Okaz o długości 22 mm, szerokości 16 mm, grubości 4 mm, wadze 0,8 g (Fig. 14.2).
 27. Typ 1BVb, faza III. Paciorek guzkowaty, prawie kwadratowy o przekroju trójkątnym wykonany z sukcyntu żółtego, nieprzezroczystego. V-kształtny otwór wiercony od strony spodniej, mniej starannie wykończony, zaopatrzony w dwa „łezkowate” nawiercenia o wymiarach 3-3,5 mm, zwężające się w głąb okazu. Strona spodnia ozdoby niemal płaska z nieznacznym zarysem „koperty”, strona powierzchnia wygładzona z zarysem „koperty”, obie strony wygładzone, krawędzie boczne facetowane. Okaz o długości 22 mm, szerokości 20 mm, grubości 5 mm, wadze 1,1 g (Fig. 14.3).
 28. Typ 1BVa, faza III. Paciorek guzkowaty, prostokątny o przekroju romboidowym wykonany z sukcyntu żółtego, nieprzezroczystego. V-kształtny otwór wiercony od strony spodniej, mniej starannie wykończony, zaopatrzony w dwa „łezkowate” nawiercenia o wymiarach 3-3,5 mm, zwężające się w głąb okazu. Strona spodnia ze śladami szlif, powierzchnia wygładzona, obie strony z zarysem „koperty”, krawędzie boczne facetowane. Okaz o długości 22 mm, szerokości 16 mm, grubości 5 mm, wadze 0,8 g (Fig. 14.4).
 29. Typ 1BVb, faza III. Paciorek guzkowaty, prostokątny o przekroju trójkątnym, wykonany z sukcyntu żółtego, przeświecającego. V-kształtny otwór wiercony od strony spodniej, mniej starannie wykończony, zaopatrzony w dwa „łezkowate” nawiercenia o wymiarach 3-3,5 mm, zwężające się w głąb okazu. Strona spodnia ozdoby niemal płaska z nieznacznym zarysem „koperty” i śladami szlif, strona powierzchnia wygładzona z zarysem „koperty”, krawędzie boczne facetowane. Okaz o długości 26 mm, szerokości 20 mm, grubości 5 mm, wadze 1,3 g (Fig. 14.5).
 30. Typ 1BVb, faza III. Paciorek guzkowaty, prostokątny o przekroju trójkątnym wykonany z sukcyntu żółtego, przeświecającego. V-kształtny otwór wiercony od strony spodniej, mniej starannie wykończony, zaopatrzony w dwa „łezkowate” nawiercenia o wymiarach 3-4 mm, zwężające się w głąb okazu. Strona spodnia ozdoby niemal płaska z nieznacznym zarysem „koperty” i śladami szlif, strona powierzchnia wygładzona z zarysem „koperty”, krawędzie boczne facetowane. Okaz o długości 24 mm, szerokości 18 mm, grubości 5 mm, wadze 1,2 g (Fig. 14.6).
 31. Typ 1BIXb, faza III. Paciorek guzkowaty, prostokątny o przekroju trójkątnym wykonany z sukcyntu żółtego, przeświecającego. W-kształtny otwór wiercony od strony spodniej, mniej starannie wykończony, zaopatrzony w dwa skrajne „łezkowate” nawiercenia o wymiarach 3-3,5 mm, zwężające się w głąb okazu oraz nawiercenie środkowe owalne o wymiarach 3-4 mm. Otwory rozmieszczone skośnie w stosunku do siebie oraz osi ozdoby. Strona spodnia okazu niemal płaska z nieznacznym zarysem „koperty” i śladami szlif, strona powierzchnia wygładzona z zarysem „koperty”, krawędzie boczne facetowane. Okaz o długości 28 mm, szerokości 21 mm, grubości 5 mm, wadze 1,8 g (Fig. 14.7).
 32. Typ 1BIXb, faza III. Paciorek guzkowaty, prostokątny o przekroju trójkątnym wykonany z sukcyntu żółtego, nieprzezroczystego. W-kształtny otwór wiercony od strony spodniej, mniej starannie wykończony, zaopatrzony w dwa skrajne „łezkowate” nawiercenia o wymiarach 3-3,5 mm, zwężające się w głąb okazu oraz nawiercenie środkowe owalne o wymiarach 3-4 mm. Otwory rozmieszczone skośnie w stosunku do siebie oraz osi ozdoby. Strona spodnia okazu niemal płaska z nieznacznym zarysem „koperty” i śladami szlif, strona powierzchnia wygładzona z zarysem „koperty”, krawędzie boczne facetowane. Okaz o długości 26 mm, szerokości 20 mm, grubości 5 mm, wadze 1,5 g (Fig. 14.8).
 33. Typ 1BIXa, faza III. Paciorek guzkowaty, prostokątny o przekroju romboidowym wykonany z sukcyntu żółtego, nieprzezroczystego. W-kształtny otwór wiercony od strony spodniej, mniej starannie wykończony, zaopatrzony w dwa skrajne „łezkowate” nawiercenia o wymiarach 3,5-4 mm, zwężające się w głąb okazu oraz nawiercenie środkowe owalne o wymiarach 3,5-5 mm. Otwory rozmieszczone skośnie w stosunku do osi ozdoby. Obie strony okazu wygładzone z zarysem „koperty”, krawędzie boczne facetowane. Okaz o długości 30 mm, szerokości 24 mm, grubości 6 mm, wadze 2,8 g (Fig. 14.9).
 34. Typ 1BIXa, faza III. Paciorek guzkowaty, prostokątny o przekroju romboidowym wykonany z sukcyntu żółtego, przeświecającego. W-kształtny otwór wiercony od strony spodniej, mniej starannie wykończony, zaopatrzony w dwa skrajne „łezkowate” nawiercenia o wymiarach 3,5-4 mm, zwężające się w głąb okazu oraz nawiercenie środkowe owalne o wymiarach 3,5-5 mm. Strona spodnia okazu ze śladami szlif, strona powierzchnia wygładzona obie strony z zarysem „koperty”, krawędzie boczne facetowane. Okaz o długości 30 mm, szerokości 24 mm, grubości 6 mm, wadze 2,9 g (Fig. 14.10).
 35. Typ 1BIXb, faza III. Paciorek guzkowaty, prostokątny o przekroju trójkątnym wykonany z sukcyntu żółtego, przeświecającego. W-kształtny otwór wiercony od strony spodniej, mniej starannie wykończony,

- zaopatrzony w dwa skrajne „łezkowate” nawiercenia o wymiarach 3-3,5 mm, zwężające się w głąb okazu oraz nawiercenie środkowe owalne o wymiarach 3,5-5 mm. Strona spodnia okazu niemal płaska z nieznacznym zarysem „koperty” i śladami szlifu, strona wierzchnia wygładzona z zarysem „koperty”, krawędzie boczne facetowane. Okaz o długości 34 mm, szerokości 24 mm, grubości 6 mm, wadze 3,2 g (**Fig. 14.11**).
36. Typ 1BIXb, faza III. Paciorek guzkowaty, prostokątny o przekroju trójkątnym wykonany z sukcyinitu żółtego, nieprzezroczystego. W-kształtny otwór wiercony od strony spodniej, mniej starannie wykończony, zaopatrzony w dwa skrajne „łezkowate” nawiercenia o wymiarach 4-5 mm, zwężające się w głąb okazu oraz nawiercenie środkowe owalne o wymiarach 4-6,5 mm. Otwory rozmieszczone nieco skośnie w stosunku do osi ozdoby. Strona spodnia okazu niemal płaska z nieznacznym zarysem „koperty” i śladami szlifu, strona wierzchnia wygładzona z zarysem „koperty”, krawędzie boczne facetowane. Okaz o długości 35 mm, szerokości 28 mm, grubości 6 mm, wadze 4,5 g (**Fig. 15.1**).
37. Typ 1BIXa, faza III. Paciorek guzkowaty, prostokątny o przekroju romboidalnym wykonany z sukcyinitu żółtego, przeświecającego. W-kształtny otwór wiercony od strony spodniej, mniej starannie wykończony, zaopatrzony w dwa skrajne „łezkowate” nawiercenia o wymiarach 3,5-4 mm, zwężające się w głąb okazu oraz nawiercenie środkowe owalne o wymiarach 3,5-4,5 mm umieszczone niesymetrycznie względem skrajnych. Otwory rozmieszczone skośnie w stosunku do siebie oraz osi ozdoby. Jedno z dwóch strzemiączek, za pomocą którego ozdoba była przymocowana pętko zapewne w czasie użytkowania. Strona spodnia okazu ze śladami szlifu, strona wierzchnia wygładzona obie strony z zarysem „koperty”, krawędzie boczne facetowane. Okaz o długości 32 mm, szerokości 23 mm, grubości 6 mm, wadze 2,6 g (**Fig. 15.2**).
38. Typ 1BIXa, faza III. Paciorek guzkowaty, prostokątny o przekroju romboidalnym wykonany z sukcyinitu żółtego, przeświecającego. W-kształtny otwór wiercony od strony spodniej, mniej starannie wykończony, zaopatrzony w dwa skrajne „łezkowate” nawiercenia o wymiarach 4-4,5 mm, zwężające się w głąb okazu oraz nawiercenie środkowe owalne o wymiarach 4-5 mm umieszczone niesymetrycznie względem skrajnych. Otwory rozmieszczone skośnie w stosunku do siebie oraz osi ozdoby. Strona spodnia okazu ze śladami szlifu, strona wierzchnia wygładzona obie strony z zarysem „koperty”, krawędzie boczne facetowane. Okaz o długości 30 mm, szerokości 21 mm, grubości 6 mm, wadze 2,6 g (**Fig. 15.3**).
39. Typ 1BIXb, faza III. Paciorek guzkowaty, prostokątny o przekroju trójkątnym wykonany z sukcyinitu żółtego, nieprzezroczystego. W-kształtny otwór wiercony od strony spodniej, mniej starannie wykończony, zaopatrzony w dwa skrajne „łezkowate” nawiercenia o wymiarach 3,5-4 mm, zwężające się w głąb okazu oraz nawiercenie środkowe owalne o wymiarach 3,5-4,5 mm. Strona spodnia okazu niemal płaska z nieznacznym zarysem „koperty” i śladami szlifu, strona wierzchnia wygładzona z zarysem „koperty”, krawędzie boczne facetowane. Okaz o długości 28 mm, szerokości 21 mm, grubości 6 mm, wadze 2,1 g (**Fig. 15.4**).
40. Typ 1BVb, faza III. Paciorek guzkowaty, prostokątny o przekroju trójkątnym, wykonany z sukcyinitu żółtego, nieprzezroczystego. V-kształtny otwór wiercony od strony spodniej, mniej starannie wykończony, zaopatrzony w dwa „łezkowate” nawiercenia o wymiarach 3,5-5 mm, zwężające się w głąb okazu. Strona spodnia ozdoby niemal płaska z niewielkim zakłębieniem po środku, nieznacznym zarysem „koperty” i śladami szlifu, strona wierzchnia wygładzona z zarysem „koperty”, krawędzie boczne facetowane. Okaz o długości 30 mm, szerokości 21 mm, grubości 6 mm, wadze 1,9 g (**Fig. 15.5**).
41. Typ 1BVb, faza III. Paciorek guzkowaty, prostokątny o przekroju trójkątnym wykonany z sukcyinitu jasnożółtego, nieprzezroczystego. V-kształtny otwór wiercony od strony spodniej, mniej starannie wykończony, zaopatrzony w dwa „łezkowate” nawiercenia o wymiarach 3-5 mm, zwężające się w głąb okazu. Strona spodnia ozdoby niemal płaska z nieznacznym zarysem „koperty” i śladami szlifu, strona wierzchnia wygładzona z zarysem „koperty”, krawędzie boczne facetowane. Okaz o długości 26 mm, szerokości 23 mm, grubości 5 mm, wadze 1,7 g (**Fig. 15.6**).
42. Typ 1BIXa, faza III. Paciorek guzkowaty, prostokątny o przekroju romboidalnym, wykonany z sukcyinitu żółtego, nieprzezroczystego. W-kształtny otwór wiercony od strony spodniej, mniej starannie wykończony, zaopatrzony w dwa skrajne „łezkowate” nawiercenia o wymiarach 3-3,5 mm, zwężające się w głąb okazu oraz nawiercenie środkowe owalne o wymiarach 3-5,5 mm umieszczone niesymetrycznie względem skrajnych. Otwory rozmieszczone skośnie w stosunku do siebie oraz osi ozdoby. Strona spodnia okazu niemal płaska ze śladami szlifu, strona wierzchnia wygładzona z zarysem „koperty”, krawędzie boczne facetowane. Okaz o długości 26 mm, szerokości 20 mm, grubości 5 mm, wadze 1,3 g (**Fig. 15.7**).
43. Typ 1BVa, faza III. Paciorek guzkowaty, prostokątny o przekroju romboidalnym, wykonany z sukcyinitu żółtego, przeświecającego. V-kształtny otwór wiercony od strony spodniej, mniej starannie wykończony, zaopatrzony w dwa „łezkowate” nawiercenia o wymiarach 3-3,5 mm, zwężające się w głąb okazu. Strona spodnia ze śladami szlifu, wierzchnia wygładzona, obie strony z zarysem „koperty”, krawędzie boczne

facetowane. Okaz o długości 30 mm, szerokości 18 mm, grubości 6 mm, wadze 1,8 g (**Fig. 15.8**).

Ozdoby bursztynowe z nadgarstka lewej ręki 44-46

44. Typ 1BVb, faza III. Paciorek guzkowaty, prostokątny o przekroju trójkątnym wykonany z sukcyntu żółtego, nieprzezroczystego. V-kształtny otwór wiercony od strony spodniej, mniej starannie wykończony, zaopatrzony w dwa nawiercenia, jedno o zarysie „łezki” i wymiarach 4-5 mm, drugie owalne o wymiarach 4-6 mm (być może są to dwa nawiercenia, z których jedno było nieudane), oba zwężające się w głąb okazu. Otwory umieszczone niesymetrycznie względem osi okazu. Strona spodnia ozdoby niemal płaska z nieznacznym zarysem „koperty” i śladami szlifu, strona wierzchnia wygładzona z zarysem „koperty”, krawędzie boczne facetowane. Okaz o długości 24 mm, szerokości 20 mm, grubości 6 mm, wadze 1,3 g (**Fig. 15.9**).
45. Typ 1BVb, faza III. Paciorek guzkowaty, prostokątny o przekroju trójkątnym, wykonany z sukcyntu jasnożółtego, przeświecającego. V-kształtny otwór wiercony od strony spodniej, mniej starannie wykończony, zaopatrzony w dwa „łezkowate” nawiercenia o wymiarach 4-5 mm, zwężające się w głąb okazu. Strona spodnia ozdoby niemal płaska z nieznacznym zarysem „koperty”, strona wierzchnia z wyraźnym zarysem „koperty”, obie strony wygładzone, krawędzie boczne facetowane. Okaz o długości 24 mm, szerokości 18 mm, grubości 5 mm, wadze 1,2 g (**Fig. 16.1**).
46. Typ 1BVb, faza III. Paciorek guzkowaty, prostokątny o przekroju trójkątnym wykonany z sukcyntu jasnożółtego, przeświecającego. V-kształtny otwór wiercony od strony spodniej, mniej starannie wykończony, zaopatrzony w dwa „łezkowate” nawiercenia o wymiarach 3,5-5 mm, zwężające się w głąb okazu. Strona spodnia ozdoby niemal płaska z nieznacznym zarysem „koperty” i śladami szlifu, strona wierzchnia wygładzona z zarysem „koperty”, krawędzie boczne facetowane. Okaz o długości 26 mm, szerokości 20 mm, grubości 5 mm, wadze 1,2 g (**Fig. 16.2**).

Ozdoby bursztynowe z okolic kostki prawej nogi 47-50

47. Typ 1BIIIa, faza III. Paciorek guzkowaty, kwadratowy o przekroju romboidowym wykonany z sukcyntu

jasnożółtego, nieprzezroczystego. V-kształtny otwór wiercony od strony spodniej, mniej starannie wykończony, zaopatrzony w dwa „łezkowate” nawiercenia o wymiarach 3,5-4 mm, zwężające się w głąb okazu. Obie strony wygładzone z zarysem „koperty”, otwory umieszczone symetrycznie, krawędzie boczne facetowane. Okaz o długości 18 mm, szerokości 18 mm, grubości 4 mm, wadze 0,6 g (**Fig. 16.3**).

48. Typ 1BIXa, faza III. Paciorek guzkowaty, prostokątny o przekroju romboidowym wykonany z sukcyntu jasnożółtego, nieprzezroczystego. W-kształtny otwór wiercony od strony spodniej, mniej starannie wykończony, zaopatrzony w dwa skrajne „łezkowate” nawiercenia o wymiarach 4-5 mm, zwężające się w głąb okazu oraz nawiercenie środkowe owalne o wymiarach 4-5,5 mm. Strona spodnia okazu ze śladami szlifu, strona wierzchnia wygładzona obie strony z zarysem „koperty”, krawędzie boczne facetowane. Okaz o długości 32 mm, szerokości 26 mm, grubości 7 mm, wadze 3,5 g (**Fig. 16.4**).
49. Typ 1BIXb, faza III. Paciorek guzkowaty, prostokątny o przekroju trójkątnym wykonany z sukcyntu jasnożółtego i żółtego, przeświecającego. W-kształtny otwór wiercony od strony spodniej, mniej starannie wykończony, zaopatrzony w dwa skrajne „łezkowate” nawiercenia o wymiarach 4-5 mm, zwężające się w głąb okazu oraz nawiercenie środkowe owalne o wymiarach 4-5,5 mm, otwory umieszczone w środku ozdoby lecz niesymetrycznie względem siebie. Strona spodnia okazu prawie płaska ze śladami szlifu oraz słabym zarysem „koperty”, strona wierzchnia wygładzona z zarysem „koperty” wyraźniejszym, krawędzie boczne facetowane. Okaz o długości 33 mm, szerokości 28 mm, grubości 7 mm, wadze 3,9 g (**Fig. 16.5**).
50. Typ 1BIXa, faza III. Paciorek guzkowaty, prostokątny o przekroju romboidowym wykonany z sukcyntu żółtego, przeświecającego. W-kształtny otwór wiercony od strony spodniej, mniej starannie wykończony, zaopatrzony w dwa skrajne „łezkowate” nawiercenia o wymiarach 4-5 mm, zwężające się w głąb okazu oraz nawiercenie środkowe owalne o wymiarach 4-5,5 mm. Strona spodnia okazu ze śladami szlifu, strona wierzchnia wygładzona obie strony z zarysem „koperty”, krawędzie boczne facetowane. Okaz o długości 32 mm, szerokości 26 mm, grubości 7 mm, wadze 3,4 g (**Fig. 16.6**).

Tabela 5a. Dane metryczne ozdób bursztynowych tworzących naszyjnik

Lp.	Nr rys.	Typ ozdoby	Faza obróbki ozdoby	Wymiary w mm			Waga w gramach	Ilość otworów			Wymiary otworów w mm
				Długość	Szerokość	Grubość		V	W	na wylot	
2	12:2	1BIId	III	Ø 12		3	0,2	2			2-3 2-3
1	12:1	1BIId	III	Ø 15		4	0,4	2			3-3,5 3-3,5
3	12:3	1BIId	III	Ø 17		4	0,5	2			3-4 3-4
17	13:5	1BVb	III	22	16	4	0,9	2			3-3,5 3-3,5
18	13:6	1BVa	III	22	17	5	1,0	2			3-3,5 3-3,5
19	13:7	1BVa	III	22	17	5	0,9	2			3-3,5 3-3,5
7	12:7	1BVb	III	23	17	5	1,0	2			3-4 3-4
11	12:11	1BVb	III	23	17	4	1,0	2			3-3,5 3-3,5
10	12:10	1BVb	III	24	17	5	1,1	2			3-4 3-4
4	12:4	1BIIIa	III	24	22	7	1,4	2			3-4 3-4
6	12:6	1BVa	III	25	15	5	1,0	2			3-3,5 3-3,5
5	12:5	1BVa	III	26	17	5	1,1	2			3-3,5 3-3,5
15	13:3	1BVb	III	26	17	5	1,4	2			3-3,5 3-3,5
8	12:81	BVa	III	27	17	6	1,3	2			3-3,5 3-3,5
9	12:9	1BVa	III	27	17	6	1,2	2			3-3,5 3-3,5
13	13:1	1BVb	III	29	19	5	1,7	2			3,5-4 3,5-4
14	13:2	1BVa	III	29	19	5	1,6	2			3,5-4 3,5-4
12	12:12	1BVa	III	29	21	6	2,2	2			3,5-4 3,5-4
21	13:9	1BVa / 2A(?)	IV	18	18	6	1,0	Złamany		2 i 1 nadwiercony	2 2 2
16	13:4	1BVa / 2A(?)	IV	15	20	5	0,9	Złamany		1	2,5
20	13:8	1BVa / 2A(?)	IV	16	20	6	0,9	Złamany		3	2 2 2

Tabela 5b. Dane metryczne ozdób bursztynowych tworzących aplikację pasa

Lp.	Nr rys.	Typ ozdoby	Faza obróbki ozdoby	Wymiary w mm			Waga w gramach	Ilość otworów			Wymiary otworów w mm
				Długość	Szerokość	Grubość		V	W	na wylot	
25	14:1	1BVb	III	22	16	5	0,8	2			3-3,5 3-3,5
28	14:4	1BVa	III	22	16	5	0,8	2			3-3,5 3-3,5
26	14:2	1BVa	III	22	16	4	0,8	2			3-3,5 3-3,5
27	14:3	1BVb	III	22	20	5	1,1	2			3-3,5 3-3,5
45	16:1	1BVb	III	24	18	5	1,2	2			4-5 4-5
30	14:6	1BVb	III	24	18	5	1,2	2			3-4 3-4
44	15:9	1BVb	III	24	20	6	1,3	2			4-5 4-6
29	14:5	1BVb	III	26	20	5	1,3	2			3-3,5 3-3,5
46	16:2	1BVb	III	26	20	5	1,2	2			3-3,5 3-3,5
42	15:7	1BIXa	III	26	20	5	1,3		3		3-3,5 3-3,5 3-3,5
32	14:8	1BIXb	III	26	20	5	1,5		3		3-3,5 3-4 3-3,5
41	15:6	1BVb	III	26	23	5	1,7	2			3-5 3-5
31	14:7	1BIXb	III	28	21	5	1,8		3		3-3,5 3-4 3-3,5
39	15:4	1BIXb	III	28	21	6	2,1		3		3,5-4 3,5-4,5 3,5-4
43	15:8	1BVa	III	30	18	6	1,8	2			3-3,5 3-3,5
40	15:5	1BVb	III	28	21	6	1,9	2			3,5-5 3,5-5
38	15:3	1BIXa	III	30	21	6	2,6		3		4-4,5 4-5 4-4,5
33	14:9	1BIXa	III	30	24	6	2,8		3		3,5-4 3,5-5 3,5-4
34	14:10	1BIXa	III	30	24	6	2,9		3		3,5-4 3,5-5 3,5-4
37	14:2	1BIXa	III	32	23	6	2,6		3		3,5-4 3,5-4,5 3,5-4
35	14:11	1BIXb	III	34	24	6	3,2		3		3,5-4 3,5-5 3,5-4
36	15:1	1BIXb	III	35	28	6	4,5		3		4-5 4-6,5 4-5

Tabela 5c. Dane metryczne ozdób bursztynowych z nadgarstka lewej ręki

Lp.	Nr rys.	Typ ozdoby	Faza obróbki ozdoby	Wymiary w mm			Waga w gramach	Ilość otworów			Wymiary otworów w mm
				Długość	Szerokość	Grubość		V	W	na wylot	
22	13:10	1BVa	III	20	14	4	0,6	2			3-3,5 3-3,5
24	13:12	1BVa	III	22	16	5	1,0	2			3-3,5 3-3,5
23	13:11	1BVa	III	28	19	5	1,2	2			3,5-4 3,5-4

Tabela 5d. Dane metryczne ozdób bursztynowych okolic kostki nogi

Lp.	Nr rys.	Typ ozdoby	Faza obróbki ozdoby	Wymiary w mm			Waga w gramach	Ilość otworów			Wymiary otworów w mm
				Długość	Szerokość	Grubość		V	W	na wylot	
47	16:3	1BIXa	III	18	18	4	0,6	2			3,5-4 3,5-4
48	16:4	1BIXa	III	32	26	7	3,5		3		4-5 4-5,5 4-5
50	16:6	1BIXa	III	32	26	7	3,4		3		4-5 4-5,5 4-5
49	16:5	1BIXb	III	33	28	7	3,9		3		4-5 4-5,5 4-5

Tabela 6. Współzależność między proporcjami ozdób ich grubością oraz ilością otworów

Lp.	Lokalizacja				Ilość Otworów		Stosunek długości do szerokości oraz max. grubości																								Typ Ozdoby				
							szerokie >1,00							krępe 0,99-0,75							smukłe 0,74-0,50							wąskie <0,49							
							grubość w mm							grubość w mm							grubość w mm							grubość w mm							
	2	3	4	5	6	7	2	3	4	5	6	7	2	3	4	5	6	7	2	3	4	5	6	7											
1	X					X			X																							1BId			
2	X					X	X																									1BId			
3	X					X			X																							1BId			
4	X					X										X																1BIIIa			
5	X					X																X										1BVa			
6	X					X																X										1BVa			
7	X					X																X										1BVb			
8	X					X																X										1BVa			
9	X					X																X										1BVa			
10	X					X								X																		1BVb			
11	X					X																X										1BVb			
12	X					X																	X									1BVa			
13	X					X																X										1BVb			
14	X					X																X										1BVa			
15	X					X																X										1BVb			
16	X				X				X																							1BVa/2A			
17	X					X																X										1BVb			
18	X					X								X																		1BVa			
19	X					X								X																		1BVa			
20	X						X			X																						1BVa/ 2A (?)			
21	X					X				X																						1BVa/ 2A (?)			
Razem naszyjnik						1	19	1	1	-	2	1	2	-	-	-	-	3	-	1	-	-	2	6	3	-	-	-	-	-	-	-	—		

Lp.	Lokalizacja				Ilość Otworów			Stosunek długości do szerokości oraz max. grubości																												Typ Ozdoby
								szerokie >1,00							krępe 0,99-0,75							smukłe 0,74-0,50							wąskie <0,49							
								grubość w mm							grubość w mm							grubość w mm							grubość w mm							
	2	3	4	5	6	7	2	3	4	5	6	7	2	3	4	5	6	7	2	3	4	5	6	7												
22		X																					X													1BVa
23		X					X																	X												1BVa
24		X					X																X													1BVa
25		X					X																X													1BVb
26		X					X																X													1BVa
27		X					X								X																					1BVb
28		X					X																	X												1BVa
29		X					X								X																					1BVb
30		X					X								X																					1BVb
31		X						X							X																					1BIXb
32		X						X							X																					1BIXb
33		X					X										X																			1BIXa
34		X					X									X																				1BIXa
35		X					X																X													1BIXb
36		X					X								X																					1BIXb
37		X					X																X													1BIXa
38		X					X																X													1BIXa
39		X					X									X																				1BIXb
40		X				X										X																				1BVb
41		X				X									X																					1BVb
42		X				X									X																					1BIXa
43		X				X																	X													1BVa
Razem pas					-	12	10	-	-	-	-	-	-	-	-	7	5	-	-	-	2	4	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	—	
44			X			X									X																					1BVa
45			X			X									X																					1BVa
46			X			X									X																					1BVa
Razem bransoleta na rękę					-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	—	
47				X		X				X																										1BIIIa
48				X			X									X																				1BIXa
49				X			X									X																				1BIXb
50				X			X									X																				1BIXa
Razem bransoleta na nogę					-	1	3	-	-	1	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	—	
Razem całość					1	35	14	1	-	3	1	2	-	-	-	-	12	6	4	-	-	4	10	7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	—	

Wszystkie opisane wyżej ozdoby wykonane zostały z różnej wielkości lecz dość cienkich tarczek bursztynu (Tabela 5a-d), precyzyjnie i bardzo starannie wygładzonych od strony zewnętrznej – widocznej i mniej starannie od wewnętrznej – przylegającej do materiału, na który zostały naszyte. Od tej też strony mają wiercone otwory V-kształtne (okazy mniejsze) i W-kształtne (okazy większe) (Tabela 5a-d). Niemal wszystkie są regularnie prostokątne, smukłe i krępe, przy nieznacznym udziale kwadratowych i prawie kwadratowych (Tabela 6).

Wyjątek stanowi sześć egzemplarzy (Tabela 5a i 6), z których trzy są koliste (Fig. 12.1-3), a pozostałe to formy uszkodzone (złamane w połowie długości) i naprawiane (Fig. 13.4, 13.8-9). Okazy te pochodzą z naszyjnika i znajdowały się na karku nieboszczyka. Różnica w kształcie i wielkości pozwala domniemywać, że znalazły się w naszyjniku nieco później, już w trakcie użytkowania jako uzupełnienia okazów całkowicie zniszczonych lub zagubionych. Zapewne z tego też powodu umieszczono je w miejscu jak najmniej widocznym. Obecność w zestawie

omawianych okazów ozdób uszkodzonych i naprawianych poprzez wiercenie otworów „na wylot”, przy braku innych zbiegów poprawiających ich wygląd (nie wygładzane powierzchnie przełamów) zdaje się świadczyć o znacznej wartości samego surowca bursztynowego i być może o trudnościach w jego pozyskaniu.

Nie ulega wątpliwości to, że zarówno naszyjnik, pas i pozostałe ozdoby wykonane zostały „na zamówienie” wedle ściśle określonego wzoru. Świadczą o tym: rodzaj surowca bursztynowego, standaryzacja ozdób, a nade wszystko uderzająca prawidłowość, polegająca na umieszczeniu największych okazów centralnie, a w dalszej kolejności coraz mniejszych (**Fig. 17, 18**).

Poza opisanymi powyżej aplikacjami bursztynowymi w skład wyposażenia zmarłego wchodziło narzędzie krzemienne, którym był skrobacz z masywnego łuszcza lub łuszczonego odłupka, wykonany z krzemienia narzutowego bałtyckiego oraz blisko 20 cm ryba niemożliwego do określenia gatunku ze względu na całkowicie zlasowany szkielet.

2. 6. Analiza antropologiczna osobnika pochowanego w obiekcie 120B

Szkielet pochowanego w grobie osobnika zachował się dobrze, jedynie niektóre jego partie zostały uszkodzone. Część z nich była wynikiem przyżyciowych urazów, które powstały podczas walki. Pozostałe spowodowane zostały długotrwałym oddziaływaniem stosunkowo ciężkiego nadkładu z kredy jeziornej, którą przysypało zwłoki. Nacisk ten doprowadził do popękania żeber i częściowego popękania czaszki, która tuż przed śmiercią została poważnie uszkodzona.

Mocne, dobrze wykształcone łuki nadoczodołowe, wystająca gładyszka i dość duże, zaostrome wyrostki sutkowate oraz dobrze urzeźbiona potylica nie pozostawiają

wątpliwości do męskiej płci opisywanego osobnika. Jego wiek na podstawie zachowanych szwów czaszkowych i stanu uzębienia można ocenić na około 40-45 lat. Przy założeniu, że spożywany przez niego twardy pokarm spowodował szybsze ścieranie koron zębowych istnieje możliwość obniżenia dolnej granicy wieku do 35 lat. Z największym prawdopodobieństwem można powiedzieć, iż osobnik ten miał około 40 lat.

Należy podkreślić, że był to osobnik w sile wieku i z pewnością nie można go było nazwać starym. Obiegowy, powszechnie przyjmowany schemat, że niższa średnia wieku stwierdzana dla okresów pradziejowych, oznacza nie tylko obniżenie wieku wchodzenia w dorosłe życie, ale także przyspieszone starzenie się, tylko częściowo może być uważany za słuszny. Czterdziestoletni mężczyzna u schyłku neolitu mógł być w pełni sprawnym, silnym wojownikiem czy nawet wodzem.

Zachowane w komplecie uzębienie było w znakomitym stanie. Wszystkie zęby były mocne i zdrowe, choć o dość silnie zaznaczonym starciu koron i słabo fałistym zgryzie. Łuk zębowy ma formę zbliżoną do trapezoidalnego (**Fig. 19**). Brak jakichkolwiek osadów nazębnych i zmian próchnicznych czy zapalnych wskazuje na dobry stan zdrowia.

Doskonałe zdrowie omawianego osobnika potwierdza brak śladów wcześniejszych uszkodzeń, urazów czy też chorób. Silna, masywna budowa kości długich charakteryzuje się regularnością i harmonijnością budowy. Nie stwierdzono śladów krzywicy, jedynie część kręgów piersiowych nosi wyraźne, choć niewielkie, ślady zmian osteofitycznych (o charakterze osteofitów wargowych), które mogą być związane ze środowiskiem, ale również z wiekiem osobnika.

Czaszkę wyklejono, co umożliwiło zdjęcie pomiarów kraniometrycznych i kranioskopowych (**Tabela 7, 8**). Następnie wyliczono wskaźniki czaszkowe (**Tabela 9**).

Tabela 7. Pomiary czaszki – wartości cięciw (w nawiasach numery wg Rudolfa Martina)

g – op	(M1)	180	n – pr	(M48)	70
eu – eu	(M8)	136	mf – ek	(M52)	44
ft – ft	(M9)	93	wys. ocz.	(M52)	30
au – au	(M11)	120	apt – apt	(M54)	25
b – ba	(M17)	141	n – ns	(M55)	57
zy – zy	(M45)	135	kdl – kdl	(M65)	117
zm – zm	(M46)	91	go – go	(M66)	105
n – gn	(M47)	118			

Tabela 8. Pomiary czaszki – kranioskopia. Podano numery i kategorie poszczególnych skal Michalskiego – Wiercińskiego–Piaseckiego (PIASECKI 1992)

1.9	8.3	15.4/5	22.1/2
2.4	9.3	16.23	23.4
3.2	10.2	17.2	24.9
4.2	11.3	18.6//5	25.5
5.2	12.2	19.4	26.4
6.2	13.1	20.4	27.4
7.2	14.15	21.5	28.4

Czaszka jest w narysie owoidalna, w normie *verticalis* pentagonoidalna, o czole spłaszczonym i dołem załamany, nachylonym, ciemieniu górą opadającym i dołem zaokrąglonym, potylicy wystającej średnio opuszczonej, bez *batrokefalii*, o średniej wielkości wyrostkach sutkowatych, glabelli silnie wystającej i silnych, falistych łukach nadoczodołowych. Oczodoły średniej wielkości, prostokątne, kości nosowe wąskie, maczugowate, nasada nosa bardzo wąska, otwór nosowy trójkątny, po bokach zaokrąglony, brzeg dolny otworu gruszkowatego wykształcony jako *sulcus praenasalis*, dół kłowy prawie wypukły, a wcięcie szczękowe słabo zaznaczone, twarz ortognatyczna z mezognatyzmem zębodołowym, nasada nosa wysokawa, bardzo silnie zagłębiona, nos średnio wystający, z profilu lekko garbaty, kołec nosowy opuszczony, silnie wystający. Bródka średnio wystająca, żuchwa w narysie pentagonoidalna.

Tabela 9. Wartości głównych wskaźników czaszkowych

szerokościowo-długościowy	(M8:M1)	75,6
wysokościowo-długościowy	(M17:M1)	78,3
wysokościowo-szerokościowy	(M17:M8)	103,7
czołowo-jarzmowy	(M9:M8)	78,3
morfologiczny twarzy	(M47:M45)	87,4
górnolicowy Kolmanna	(M48:M45)	51,9
górnoszczękowy Virhoffa	(M48:M46)	76,9
nosowy	(M54:M55)	43,9
oczodołowy	(M52:M51)	68,2
moduł wielkościowy M_2	(M1+M8):2	158,0
moduł wielkościowy M_3	(M1+M8+M17):3	152,3

Czaszka jest dość długa, wysoka i bardzo wysklepiona, ma szerokie czoło, twarz szerokawą, o wysokawym licu i wąskawej szczęce. Nos bardzo wąski, a oczodoły wybitnie niskie. Puszka mózgowa duża.

Na podstawie cech opisowych czaszki i wskaźników czaszkowych można, wykorzystując metodę morfologiczno-porównawczą Michalskiego (HENZEL, MICHALSKI 1955), oznaczyć typ antropologiczny jaki reprezentował ten osobnik. Czaszka jest wybitnie archimorficzna, z wyraźną przewagą odmiany białej, choć zauważalny jest wpływ odmiany żółtej, zwłaszcza w okolicy policzkowej. Pomierzone cechy opisowe i wyliczone wskaźniki czaszkowe wyraźnie sugerują jako składowy element odmiany białej – składnik co najmniej pośredniogłowy

(jeśli nie długogłowy), wysokogłowy i wąskonosy o wystającym, mającym jednocześnie wysoką nasadę, nosie. Wskazywało by to jednoznacznie na nordyka (A). Niskie, prostokątne oczodoły, długa czaszka i prymitywny dolny brzeg otworu gruszkowatego (ukształtowany jako forma *sulcus praenasalis*), pozwalają przyjąć jako składnik żółto-odmianowy – element wyżynny (Q). Wynikająca stąd diagnoza typologiczna to typ czuchoński (AQ). Typowe dla nordyka ukształtowanie wąskiego nosa (wąska nasada, garbaty profil) sprawia, że mamy do czynienia z frakcją nordoidalną tego typu – Aq. Mieszany, międzyodmianowy typ antropologiczny ma więc w tym przypadku zdecydowaną przewagę cech odmiany białej, reprezentowaną tutaj przez cechy składnika nordycznego (Fig. 20-21).

Typ czuchoński był na terenie nadbałtyckim, i w ogóle w Europie Północno-Wschodniej, dość częsty od neolitu (co najmniej, bowiem niektóre dane pozwalają sądzić, iż spotykany był także w mezolicie) aż po czasy nowożytnie. Dawniej był jednakże liczniejszy i związany głównie z językowym i antropologicznym substratem uralskim, co oczywiście nie może przesądzać przynależności etnicznej badanego tu osobnika. Warto dodać, że jeszcze w średniowiecznej Wiślicy (WIERCIŃSKI 1966) element wyznany jest stosunkowo liczny nadając charakterystyczny rys miejscowej populacji. Także dla południowo-wschodnich wybrzeży Bałtyku jest on dawniej charakterystyczny (PIASECKI *w druku*).

Charakterystyczny dla typu czuchońskiego, nieco żółty odmianowo, wygląd był w tym przypadku

przymaskowany dominacją nordyka. Pod względem wyglądu cechowała go jasna skóra, jasna, bądź co najwyżej mieszana, barwa włosów (najprawdopodobniej ciemno-blond) i oczu (niebieskie). Budowa ciała od średnio silnej do zdecydowanie mocnej. Twarz była dość szeroka, lekko przypłaszczona, o mocnej dobrze zarysowanej okolicy policzkowej i dobrze wystającym, nieco opuszczonym nosie (w naszym przypadku wąskim i z profilu lekko garbatym). W oprawie oka raczej nie było fałdy mongolskiej (przykrywającej wewnętrzny kącik oka), natomiast z dużym prawdopodobieństwem mogła wystąpić silna fałda powiekowa, równomiernie przykrywająca górną powiekę na całej jej długości (Fig. 20).

Pomierzono kości długie kończyn w celu oszacowania przyżyciowego wzrostu osobnika (Tabela 10).

Tabela 10. Pomiary niektórych kości długich szkieletu postkranialnego

		Dł.	Strz.	Poprz.	Bic.	Obw. trz.	Obw. gł.
<i>Humerus</i>	s	290			59	64	136
	d	293			60	68	137
<i>Radius</i>	s	228				38	
	d	229				40	
<i>Ulna</i>	d	252				38	
<i>Femur</i>	s	407	27	32	78	84	143
	d	407	29	31		83	144
<i>Tibia</i>	s	330	36	20	74	76	
	d	330	35	20	77	87	

Wyliczona z długości kości długich kończyn na podstawie nomogramu Pearsona wysokość ciała wynosiła około 159 cm, a według metody Nainysa – 160 cm. Mężczyzna byłby więc, jak na swój typ antropologiczny, stosunkowo niski. Jest to dziwne, bowiem czuchończyk, zwłaszcza z frakcji nordoidalnej, powinien mieć wzrost co najmniej o 10 cm większy. Być może związane to było z niedożywieniem w dzieciństwie lub też z innymi, niekorzystnymi warunkami środowiskowymi, przeciwko czemu przemawia brak śladów niedożywienia w materiale kostnym (nie stwierdzono ani występowania *cribra orbitalia* ani śladów krzywicy). Niewykluczone jest też, że zastosowane metody estymacji wzrostu nie do końca stosują się do populacji pradziejowych, bądź uwikłane są w zbyt

duże zależności rasowe. Zgodnie z pomiarami *in situ*, dokonanymi w wykopie, jego wzrost powinien być szacowany na około 175 cm.

Prawa ręka była wyraźnie dłuższa i silniejsza od lewej, co z kolei świadczy o jej intensywnym używaniu w pracy i/lub walce. Tego rodzaju różnica jest typowa dla praworęcznych wojowników, a należy podkreślić, iż szkolenie wojownika w dawnych czasach rozpoczynano stosunkowo wcześnie, co zawsze powodowało nasilenie genetycznie uwarunkowanej asymetrii funkcjonalnej rąk.

Zachowała się tylko część żeber, oraz fragment mostka i obojczyki. Żebra były grube, masywne. Miednica także była typowo męska, o mocnej budowie i wysokiej kości krzyżowej.

2. 7. Próba rekonstrukcji przebiegu walki i „ostatnich chwil życia” mężczyzny z obiektu 120B

Sygnalizowane wyżej przyżyciowe urazy czaszki manifestują się obecnością dużego ubytku w lewej skroni oraz rozległymi pęknięciami lewej kości skroniowej i lewej górnej łuski potylicznej. Nie ulega najmniejszej wątpliwości, że powstały one w wyniku bardzo silnego uderzenia, zadanego ostrym i stosunkowo ciężkim narzędziem, najprawdopodobniej kamienną lub krzemienią siekierą (Fig. 22). Nie były to jednak jedyne obrażenia, jakich doznał podczas stoczonej zapewne walki. Ślady pozostałych obrażeń tworzą interesujący zespół tafonomiczny, który może być pomocny przy modelowaniu ostatnich chwil życia omawianego osobnika. I tak oprócz opisanych urazów czaszki mamy jeszcze: ścięty lewy łuk jarzmowy, odcięty skośnie w dwóch miejscach nasadę dalszą lewej kości łokciowej (w odległości około 5 cm od łokcia i przy samej główce, praktycznie na końcu dalszym przy nadgarstku), przeciętą jedną z kości lewego nadgarstka, odcięty i zmiażdżony paliczek nasadowy drugiego palca prawej dłoni oraz uszkodzenie nasady dalszej prawej kości udowej (niepewne).

Wszystkie ciosy zadane zostały ostrym i ciężkim narzędziem, najprawdopodobniej kamienną siekierą. Głowa została uszkodzona ciosem zadany nieco z góry przez osobnika praworęcznego, o czym świadczy uderzenie w lewą, a nie w prawą skroń (Fig. 21). Siekiera po zadaniu tego ciosu ześlizgnęła się po twarzy odcinając lewy łuk jarzmowy. Ślady wskazują też, iż lewa dłoń została przecięta ciosem, który padł z góry, od zewnętrznej powierzchni dłoni i przeciął najpierw 5 kość śródreżca (mały palec) następnie zaś paliczki nasadowe od palców 2 do 4 (poza kciukiem). Niewykluczone jest także cios zadany w rejonie prawego kolana, ale tu ślady nie są jednoznaczne. Wątpliwości nie pozostawia natomiast cios zadany w głowę, który najprawdopodobniej był ostateczną przyczyną śmierci. Zniszczenia powierzchni i końców żeber związane mogą być z ciężarem nadkładu i działaniem środowiska (kreda) na istotę gąbczastą. W związku z tym nie możemy jednoznacznie ocenić, czy nie zostały zadane ciosy w rejonie klatki piersiowej.

Stwierdzone ślady i uszkodzenia pozwalają na ustalenie prawdopodobnych, choć oczywiście hipotetycznych, okoliczności śmierci. Wojownik walczył raczej pieszo, bowiem czaszka została rozłupana ciosem idącym z góry, także wszystkie pozostałe ślady świadczą o ciosach zadanych z bliska, w walce kontaktowej, bardziej typowej dla wojowników pieszych (Fig. 23a). Datowanie znaleziska także sugeruje tę ewentualność (w omawianym okresie używanie koni do walki w strefie leśnej było najprawdopodobniej jeszcze czymś wyjątkowym). Nasz wojownik używał tarczy, o czym świadczą ciosy zadane mu w lewą rękę. Założenie, iż osłaniał się gołą ręką jest bowiem nie do przyjęcia. Śladów tarczy, podobnie jak i broni, nie odnaleziono. W związku z czym możemy jedynie

domniemywać, że tarcza była niewielka i służyła tylko do parowania ciosów, a nie do osłaniania całego ciała. Niewykluczone, że wykonano ją z nie wyprawionej skóry tura lub dzika, naciągniętej na drewniany szkielet, podobnie jak tarcze stosowane do dziś dnia przez niektóre plemiona murzyńskie. Jego bronią zaczepną raczej nie była włócznia, bowiem aby wytrącić ją z ręki wystarczyłby silnie uderzyć w jej drzewce, natomiast mało prawdopodobne jest trafienie w dłoń osoby trzymającej włócznię (a prawa dłoń została uszkodzona).

Ustalenie kolejności otrzymanych przez naszego wojownika ciosów jest oczywiście wysoce hipotetyczne, lecz logika walki pozwala na dokonanie takiej próby. Przyjmijmy założenie, iż dysponował on bronią zaczepną (siekiera, pałka lub maczuga) i tarczą. Stwierdzone ślady pozwalają na ustalenie następujących faz walki:

- 1) Jeden z pierwszych ciosów wytrącił naszemu wojownikowi broń z ręki. Świadczy o tym zmiażdżony drugi palec prawej ręki (o praworęczności patrz wyżej), którym obejmował swoją broń (Fig. 23b).
- 2) Następne ciosy przeciwnika, których było co najmniej dwa, (albowiem kość łokciowa lewej ręki przecięta była w rejonie nasady dalszej dwa razy), przecięły tarczę w rejonie imaka i odcięły dłoń, być może dochodząc aż do prawego kolana (Fig. 23c).
- 3) Potężny cios w lewą skroń dopełnił reszty i bez wątpienia był przyczyną śmierci. Siekiera odskakując i spadając w dół ścięła jeszcze lewy łuk jarzmowy w jego najbardziej wystającej części (Fig. 23d-e).

Opis ten oczywiście nie może uwzględniać tych ciosów, które nie pozostawiły śladów na kościach.

Niewykluczone, że w walce poległy jeszcze inne osoby, bowiem drobne fragmenty kostne pochowane razem z tym wojownikiem (?) należą do innych osobników dorosłych, także płci męskiej i mogły być związane z resztkami innych znajdującymi się na polu bitwy. Są to fragment trzonu kości udowej innego osobnika dorosłego (odcięty bądź ułamany) oraz fragment trzonu kości łokciowej. Wszystkie odłamki kostne były także przysypane kredą. Znacznie bardziej wiarygodna jest jednakże hipoteza, że najprawdopodobniej zwłoki zostały pochowane w miejscu, w którym mogły znajdować się resztki szczątków innego dorosłego osobnika płci męskiej, o czym świadczyła by także obecność kilka drobnych fragmentów czaszki (sklepienia) grubych, połamanych i zdecydowanie nie pasujących do reszty, które bez wątpienia mają charakter wtrętów.

3. Datowanie pochówków z obiektów 120A i 120B

Jak wspomniano wyżej, szczątki zmarłych z obiektu 120A zostały wedle wszelkiego prawdopodobieństwa przeniesione z innego miejsca i ponownie pochowane. Próba określenia czasu, w którym akt ten mógł mieć miejsce, jest jednak zadaniem trudnym. Rozważyć bowiem musimy trzy możliwości:

1. pochówki przeniesione zostały w starszej fazie użytkowania stanowiska, tj. w czasie gdy na wyspie zaczęła funkcjonować osada,
2. fakt ten mógł mieć miejsce we wczesnym okresie epoki żelaza, gdy na wyspie przebywała ludność kultury kurhanów zachodniobałtyjskich,
3. przeniesienie pochówków nastąpiło relatywnie późno, np. XVI-XIX w. n.e.

Z przytoczonych powyżej możliwości najbardziej prawdopodobna wydaje się pierwsza z nich, przede wszystkim ze względu na materiał zabytkowy pochodzący z wypełniska jamy grobowej, a w pewnym stopniu również z uwagi na sposób ułożenia i orientację szczątków kostnych. Dodatkowy argument to brak w wypełniku jamy grobowej materiałów z wczesnego okresu epoki żelaza czy też z czasów późniejszych. Oczywiście sytuacja taka może być wyłącznie dziełem przypadku.

W zestawie ceramiki pochodzącej z interesującej nas jamy grobowej, wyróżnić możemy zarówno okazy o cechach charakterystycznych dla naczyń grupy linińskiej kultury niemeńskiej, jak i zespołów późnoiwińskiego-wczesnotrzcinieckiego (MAKAROWICZ 1998a,b). Do pierwszej grupy zaliczyć możemy ułamki ceramiki zdobione odciskami stempli i motywem ściegu bruzdowego (Fig. 9.4-5). Drugą grupę tworzą ułamki naczyń o pogrubionych, jedynkowato zakończonych krawędziach wylewów, zdobionych na szyi dookołnymi listwami plastycznymi (Fig. 9.6-7).

Identyczne formy ceramiczne stanowią podstawowy składnik wyposażenia niemal wszystkich obiektów o charakterze gospodarczym, które łączyć można ze starszą fazą użytkowania interesującego nas miejsca. Przeprowadzona ostatnio analiza tych materiałów (WALUŚ, MANASTERSKI *w druku*) pozwoliła na odniesienie ich do I EB, który na interesującym nas terenie przypada zapewne na lata 1950-1600 p.n.e. (DĄBROWSKI 1997: 88). Na ten sam odcinek czasu mogą być również datowane zabytki krzemienne, współwystępujące z interesującą nas ceramiką wśród których wymienić należy zarówno niewielkie rdzenie, których pięty formowano jednym odbiciem, jak też obecność drobnych narzędzi odłupkowych i załuskanych wiórków (TARAS 1997). Reasumując, przyjmujemy, że umieszczenie szczątków kostnych w obiekcie 120A nastąpiło najpewniej w czasie I EB. Datowanie to wyznacza górną granicę czasu, w którym mogło nastąpić założenie grobu z pochówkiem mężczyzny-wojownika (ob. 120B). Próbę określenia dolnej, oprócz musimy natomiast na liczny, aczkolwiek dość jednorodny zestaw ozdób bursztynowych.

Cechą zdecydowanie odróżniającą nasz zbiór, a ściślej grupę ozdób o większych rozmiarach, od znanych dotąd neolitycznych i wczesnobrązowych paciorków bursztynowych jest nawiercanie w przeważającej ilości od strony płaskiej otworów w kształcie litery W. Powstawały one przez wiercenie dwóch otworów V-kształtnych, w ten sposób, by ich wewnętrzne ramiona stykały się ze sobą

w środkowej partii okazu. Świadczy o tym owalny, wydłużony zarys wiercenia (Tabela 5 b, d, Fig. 14.2, 14.7-11; 15.1, 15.3-4, 15.7; 16.4-6). Pomijając okazy z Ząbia, opisana technika wiercenia otworów była stosowana niezwykle rzadko, o czym świadczą nieliczne analogie. I tak w W-kształtny otwór zaopatrzone były niewykończony okrągły paciorek guzkowaty o przekroju trójkątnym (1BId, f.III) z otworem wierconym od strony płaskiej, znaleziony w okolicach Niedźwiedziówki, woj. pomorskie (KWIATKOWSKA 1996: 80, pl. VIII:12). Autorka łączy go z wpływami kultury pucharów dzwonowatych, podkreślając jednocześnie fakt używania tego typu ozdób na Półwyspie Jutlandzkim po środkowy okres epoki brązu (KWIATKOWSKA 1996: 80-81). W dwa V-kształtne i jeden W-kształtny otwory zaopatrzone była dwuczęściowa zawieszka ze stanowiska Abora I na Łotwie, datowanego na schyłek neolitu i wczesny okres epoki brązu (LOZE 2000, fig. 5). Nie jest wykluczone, że identyczny otwór posiadał także jeden z paciorków znalezionych w Joudkrante (b. Schwarzwort) choć publikujący znalezisko R. Klebs sugerował zabieg naprawczy po nieudanym wierceniu V-kształtnym (KLEBS 1882: 13-14, pl. II, fig. 18). W przypadku czterech dalszych egzemplarzy z Ząbia, W-kształtne otwory tworzyły dwa V-kształtne nawiercenia, lecz nie ułożone w jednej linii (Fig. 15.2, 15.3, 14.7, 14.11). Zasada wykonywania większej ilości nawierceń V-kształtnych na dużych lecz wąskich ozdobach bursztynowych była dość powszechnie stosowana. Dowodzą tego m.in. owalne i czworokątne płytki znane przede wszystkim z grobów ludności kultury złockiej (MAZUROWSKI 1983: 40-41, pl. III), a wzorowane zapewne na łupkowatych lub kościanych ochraniaczach przegubów rąk z kultury pucharów dzwonowatych (MAZUROWSKI 1983, p. 41). Zwielokrotnienie otworów V-kształtnych miało także miejsce w przypadku nielicznych jak dotąd okazów pochodzących ze schyłkowo-neolitycznej i wczesnobrązowej fazy osady ludności kultury rzucewskiej w Suchaczu (MAZUROWSKI 1987 b: 141-164, fig. 6:10, 7:5, 8:9, 10:6,8) oraz przeróbek nieudanych ozdób z pracowni bursztyniarskich kultury rzucewskiej z okolic Nowego Dworu Gdańskiego (MAZUROWSKI 1987a, p. 95, fig. 9:6; KWIATKOWSKA 1996, pl. V: 8; VII:12; VIII:2).

W świetle powyższych danych rysuje się więc możliwość odniesienia czasu powstania naszych ozdób do schyłku neolitu lub początku wczesnego okresu epoki brązu. Za takim datowaniem przemawiają także inne cechy technologiczne, jak szlifowanie jednej lub obu powierzchni w „kopertę”, facetowanie krawędzi i wspomniane już wiercenie otworów od płaskiej strony. Pod tym względem, wszystkie egzemplarze z Ząbia wykazują daleko idące podobieństwa do ozdób bursztynowych i kościanych kultury złockiej ze schyłku neolitu i kultury pucharów dzwonowatych z początku wczesnego okresu epoki brązu (WOJCIECHOWSKI 1989; HAJEK 1957; KRZAK 1961; MAZUROWSKI 1983).

O wiele bardziej skomplikowana i trudna do jednoznacznego rozstrzygnięcia jest kwestia przynależności kulturowej mężczyzny – wojownika z obiektu 120B. W tym zakresie jednoznacznych wskazówek nie dostarczają ani zaobserwowane elementy rytuału pogrzebowego, ani wchodzące w skład wyposażenia grobu ozdoby bursztynowe i narzędzie krzemienne. Kształt i orientacja jamy grobowej oraz sposób ułożenia w niej zmarłego znajduje liczne odpowiedniki zarówno w kręgu ceramiki sznurowej (MACHNIK 1966: 56; OKULICZ 1973: 105), w kulturze złockiej (KRZAK 1970; 1976: 160), jak i w kulturach schyłkowoneolityczno-wczesnobrązowych leśnej strefy Europy Wschodniej (LOZE 1979: 43).

Niewiele wnosi do omawianego zagadnienia rodzaj ozdób oraz sposób ich noszenia. Naszyjniki złożone z guzków bursztynowych znane są niemal ze wszystkich neolitycznych i wczesnobrązowych ugrupowań kulturowych. Nieco inaczej przedstawia się kwestia zestawów noszonych ozdób. I tak np. bransolety bursztynowe zdobiące ręce i nogi nosili wraz z naszyjnikami niektórzy przedstawiciele ludności kultury złockiej (KRZAK 1961: 146-147; 1976), jednak w takich przypadkach nie stwierdzono pasów zdobionych aplikacjami bursztynowymi. Ten element stroju noszony był natomiast przez ludność południowo-wschodnich pobrzeży Bałtyku zarówno w neolicie, jak i we wczesnym okresie epoki brązu (ZAGORSKA 2000, 2001). Z kolei w zestawie jednocześnie noszonych ozdób nie stwierdzono bransolet zdobiących ręce i/lub nogi.

Z typologicznego i technologicznego punktu widzenia garnitur ozdób bursztynowych z Ząbia zbliża się, o czym była już mowa, do podobnych wytworów kultur: rzucewskiej i złockiej.

Biorąc powyższe pod uwagę, a zwłaszcza kontekst analizowanego tu zespołu, skłonni jesteśmy wiązać go, podobnie jak odkryty w 1999 roku grób oznaczony jako obiekt nr. 78, z lokalnym odłamem grupy linińskiej kultury niemeńskiej (WALUŚ; MANASTERSKI *w druku*; KAŁWAK; KARCZMAREK 2000: 88), podlegającym bardzo silnym wpływom kultury ceramiki sznurowej, rzucewskiej, a może nawet złockiej. Powyższą sugestię musimy na razie traktować jako hipotezę roboczą, która może ulec weryfikacji w miarę kontynuowania badań w Ząbiu i napływu nowych materiałów źródłowych.

4. Zakończenie

Uzyskane w wyniku dotychczasowych badań wykopaliskowych na stanowisku X w Ząbiu gm. Stawiguda materiały źródłowe, a zwłaszcza reprezentujące najwcześniejszą fazę osadniczą stwarzają nadzieję na wyjaśnienie szeregu kwestii dotyczących sytuacji kulturowej w północno-wschodniej części Polski u schyłku neolitu i początku epoki brązu. Należy jednak wyraźnie podkreślić, że podejmowane na obecnym etapie badań próby określenia jednoznacznej sytuacji kulturowej i chronologicznej materiałów wykazujących „wielokulturowe” cechy, to tylko jedna z możliwych propozycji rozwiązania tego zagadnienia. Autorzy prezentując określony punkt widzenia wyrażają nadzieję, że dalsze badania na tym stanowisku, a także na innych tego typu, których obecność na terenie północno-wschodniej Polski wydaje się pewna, stworzą w przyszłości odpowiednią podstawę do pogłębianych studiów i bardziej precyzyjnych ustaleń.

Literatura

ALIEKSEEV V. P.

1969 *Proischozhenije narodov Vostočnoj Evropy*, Moskva

DĄBROWSKI J.

1997 *Epoka brązu w północno-wschodniej Polsce*, Białystok

HÁJEK L.

1957 *Knoflíky stredoevropske skupiny kultury zvoncovitých poharu*, PamA 48, p. 389-424

HENZEL T., MICHALSKI I.

1955 *Podstawy klasyfikacji człowieka w ujęciu Tadeusza Henzla i Ireneusza Michalskiego*, PrzeglAnt 21, fasc. 2, (Wrocław), p. 537-667

KAŁWAK G., KARCZMAREK P.

- 2000 *Schyłkowoneolityczny pochówek na stanowisku X w Ząbiu, gm. Stawiguda, pow. Olsztynek, woj. warmińsko-mazurskie*, Światowit 2, fasc. B, p. 86-90, pl. 23-26

KLEBS R.

- 1882 *Der Bernsteinschmuck der Steinzeit von der Baggerei bei Schwarzort und anderen Lokalitäten Preussens aus den Sammlungen der Firma Stantien & Becker und der physik.-ökonom. Gesellschaft*, Königsberg

KOČKA W.

- 1955 *Wczesnodziejowa antropologia Słowian Zachodnich* [Prace Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego, Seria B, nr 17.], Wrocław

KRZAK Z.

- 1961 *Materiały do znajomości kultury złockiej*, Wrocław–Warszawa–Kraków
1976 *The Złota Culture*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk

KWIATKOWSKA K.

- 1996 *Bursztynowe ozdoby pradziejowe i wczesnośredniowieczne w zbiorach Muzeum Ziemi PAN w Warszawie (z katalogiem)*, Prace Muzeum Ziemi 44, p. 77-126

LOSE I.

- 2000 *Late Neolithic amber from the Lubāna Wetlands*, in: Prehistoric art in the Baltic region, p. 63-78

MACHNIK J.

- 1966 *Studia nad kulturą ceramiki sznurowej w Małopolsce*, Wrocław

MAKAROWICZ P.

- 1998a *Rola społeczności kultury iwieńskiej w genezie trzcinieckiego kręgu kulturowego (2000-1600 BC)*, Poznań
1998b *Kujawski nurt trzcinieckiego kręgu kulturowego-podstawy taksonomiczne*, in: Trzciniec – system kulturowy czy interkulturowy proces, Poznań, p. 33-60

MAZUROWSKI R.F.

- 1983 *Bursztyn w epoce kamienia na ziemiach polskich*, MatStar 5, p. 7-134
1987a *Badania żuławskiego regionu bursztyniarskiego ludności kultury rzucewskiej. Niedźwiedziówka, stanowiska 1-3*, in: Badania archeologiczne w woj. elbląskim w latach 1980-83. Muzeum Zamkowe w Malborku, p. 79-120
1987b *Nowe badania nad osadnictwem ludności kultury rzucewskiej w Suchaczu, woj. elbląskie, w latach 1980-1983*, w: Badania archeologiczne w woj. elbląskim w latach 1980-83. Muzeum Zamkowe w Malborku, p. 141-164

OKULICZ J.

- 1973 *Pradzieje ziem pruskich od późnego paleolitu do VII w. n.e.*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.

PIASECKI K.

- 1992 *Las nuevas escalas craneoscópicas. Observaciones preliminares* [Documentos de Trabajo, CESLA UW], Warszawa
w druku *Zmiany struktury antropologicznej wschodniego побереża Bałtyku*

TARAS H.

- 1997 *Krzemieniarstwo kultury trzcinieckiej na wyżynach Wschodniomałopolskiej i Zachodniowołyńskiej oraz na zachodnim Polesiu*, in: Z badań nad krzemieniarstwem epoki brązu i wczesnej epoki żelaza, Warszawa, p. 163-183

WALUŚ A., MANASTERSKI D.

- w druku *Schyłek epoki kamienia i początek epoki brązu na Warmii i Mazurach w świetle prac wykopaliskowych prowadzonych na stanowisku X w Ząbiu, gm. Stawiguda, woj. warmińsko-mazurskie.*

WIERCIŃSKI A.

- 1966 *The problem of microevolutionary changes in Wislica*, in: Acta Anthropologica Univ. Comenianae vol. 10, Bratislava, p. 43-57

WOJCIECHOWSKI W.

- 1989 *Kultura pucharów dzwonowatych*, in: Pradzieje Ziemi Polskich, vol. I, p. 326-330

ZAGORSKA I.

- 2000 *The art from Zvejnieki burial ground, Latvia*, in: Prehistoric art in the Baltic region, p. 79-92
2001 *Amber graves of Zvejnieki burial ground*, in: Baltic Amber, p. 109-124

LATE NEOLITHIC SKELETAL REMAINS WITH AMBER ADORNMENTS FROM ZĄBIE
IN THE WARMIA AND MAZURIA DISTRICT

SUMMARY

Ząbie X in the Warmia and Mazuria District is located on a large rock structure island roughly four hectares in size near the south western shore of lake Łański (Fig. 1). The systematic archaeological excavations conducted on this site since 1997 demonstrate that this location was used at two distinct periods in pre-history. The earlier phase, tentatively dated to the turn of the Neolithic and Bronze eras is represented by the relics of a skeletal grave and a seasonal dwelling, while the later phase is evidenced by a dwelling established by a population belonging to the West Balt Barrow Culture from the early Iron Age. The island's most recent phase of habitation was between the 16th and 19th centuries A.D.

Of the 160 objects found on the site, concentrated mainly in the south, 30 household objects and three graves with skeletal remains have been linked to the earliest phase. A partially preserved grave discovered in 1999, marked as find number 78 was recently the subject of detailed discussion (KAŁWAK, KARCZMAREK 2000, p. 86-90). Further graves, marked as find 12 (A, B) were uncovered during excavations in 2000. It was found on the highest, southerly area of the site (Fig. 3). It in fact comprised two separate overlapping graves (Fig. 4). The upper grave (120 A) contained two partly preserved sets of skeletal remains (Fig. 4, 5). The earlier grave (120 B) was found to contain a single, fully preserved set of remains heavily adorned with amber decorations (Fig. 6, 7).

The configuration of skeletal remains in area 120 A indicates that the skeletal remains were transferred from another burial site and re-buried. The grave contains the remains of an adult female sublaponoidal of the EI Mediterranean group and a young adult male subnordic (approximately 20 years old) belonging to the

AI nordoidal group. Fragments of clay vessels and flint objects (Fig. 9, 10) found in the filling of the burial pit fix the date of the transfer of the skeletal remains at the first period of the Bronze Age, i.e. 1950-1700 B.C.

The single set of skeletal remains (120 B) was found *in situ* and was remarkably well preserved. The deceased was found in a rectangular burial pit on his left side with legs tucked in and arms bent at the elbows (Fig. 6, 7). The deceased was equipped (Fig. 11) with a flint scraper (Fig. 16.7), a small fish placed next to the face (fig. 11) and 50 various sized strings of nodulous amber beads with v-shaped and w-shaped holes (Fig. 12-18). Originally they formed a necklace (21 items, Fig. 12.1, 13.1-9), a belt (22 items, Fig. 14.1-11; 15.1-9; 16.1-2) a bracelet (3 items, Fig. 13.10-12) and an ankle bracelet (4 items, Fig. 16.3-6).

Anthropological research indicates that the grave contains a chuchon male of the nordoidal AQ group, aged around 40. The man died in combat (Fig. 23), as evidenced by damage to the skull and hands. The immediate cause of death was a powerful blow to the left temple with a rock or flint (Fig. 21-22).

Typological and stylistic analysis of the amber decorations indicate certain similarities to similar products of the Złocka, Rzućewska cultures and groupings from the forested areas of north-eastern Europe (MAZUROWSKI 1983, 1987; KWIATKOWSKA 1996; KRZAK 1970, 1976; LOZE 1979, 2000; ZAGORSKA 2000, 2001). We suppose that the male warrior from Ząbie died approximately at the end of the 3rd century B.C.

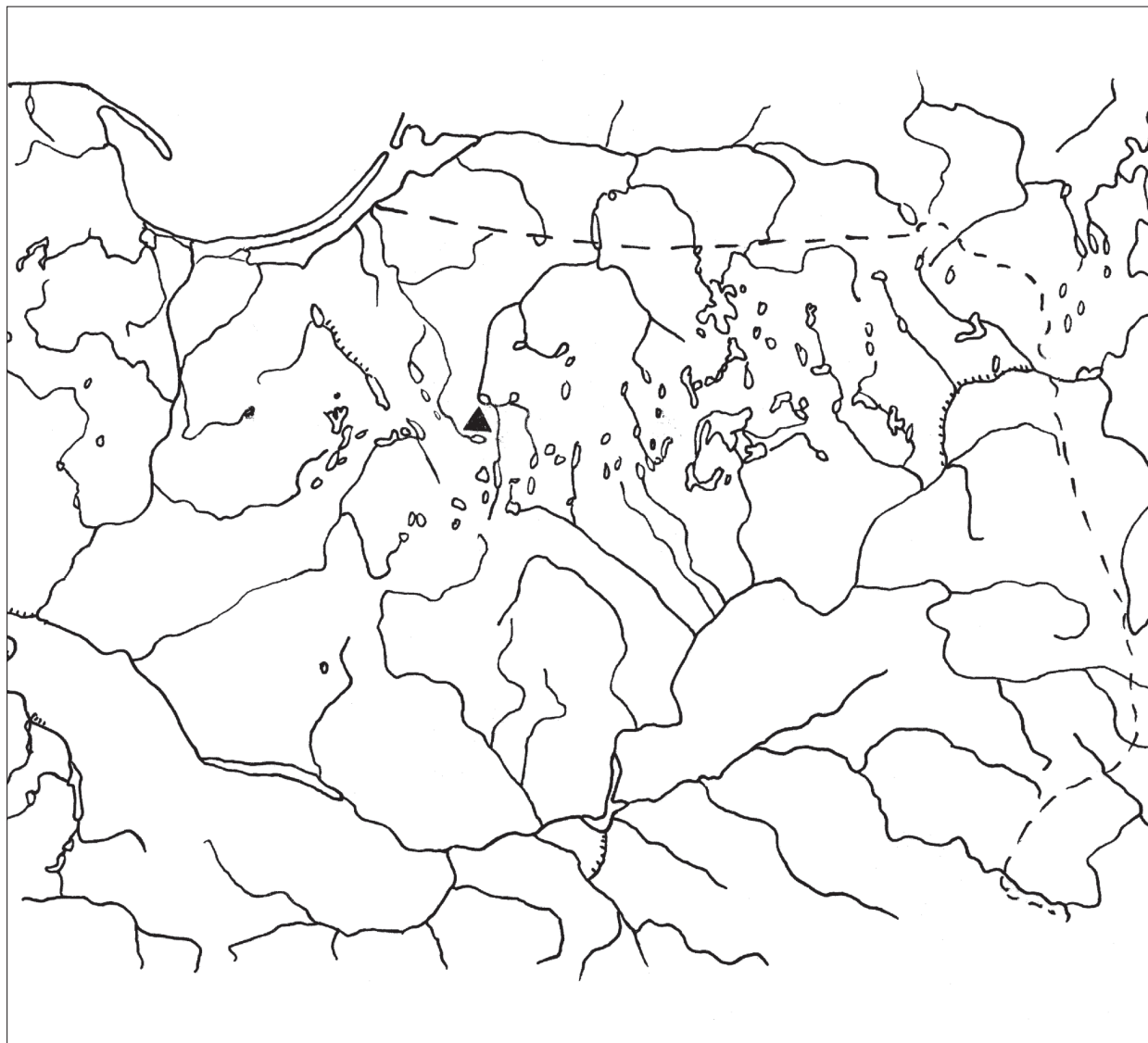

Fig. 1. Ząbie, gm. Stawiguda, woj. warmińsko-mazurskie. Położenie stanowiska X

PLANSZA 14

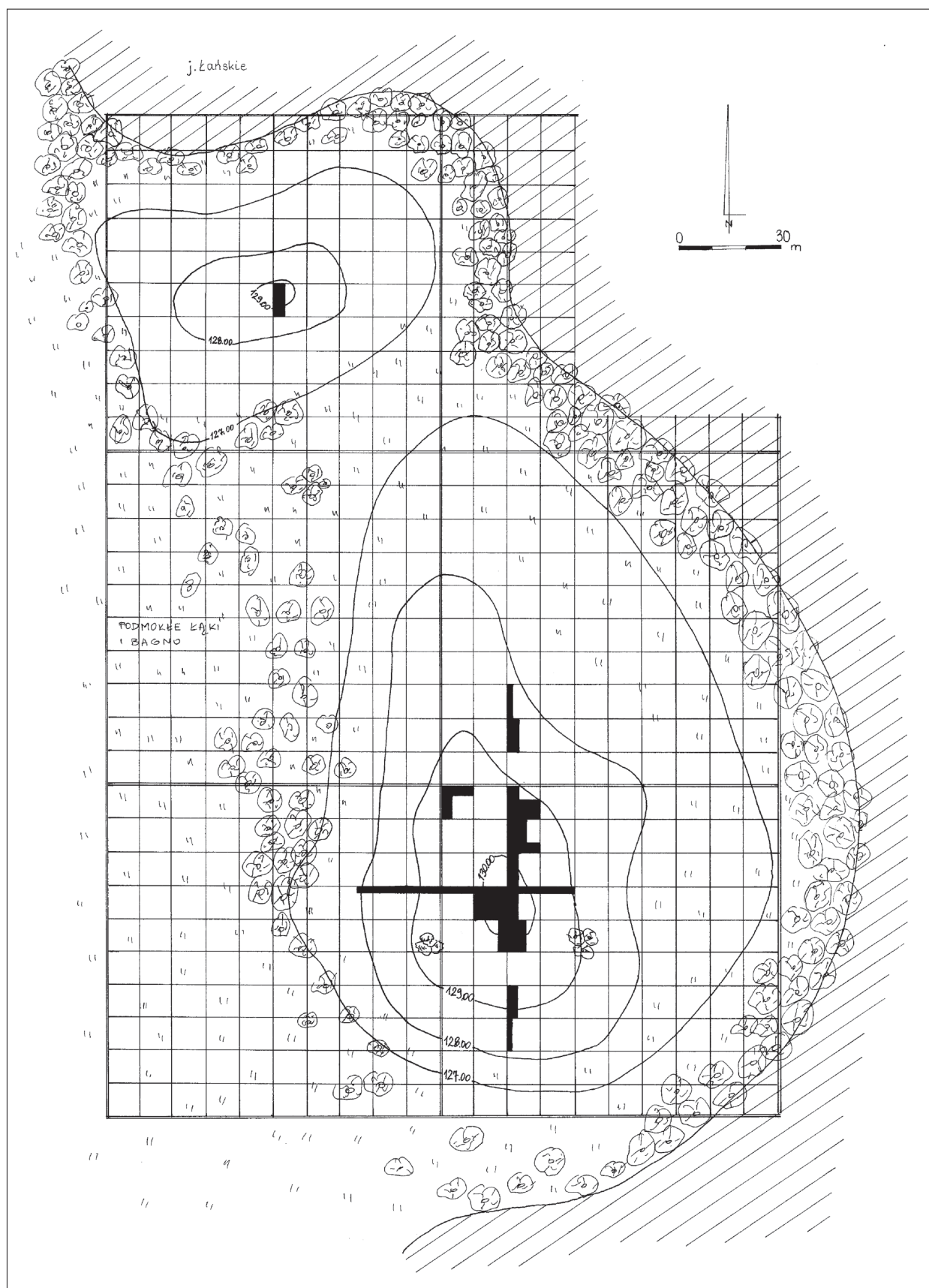

Fig. 2. Żąbie, stanowisko X, gm. Stawiguda, woj. warmińsko-mazurskie. Plan warstwicowy stanowiska z wykopami badawczymi (sezony 1997-2000)

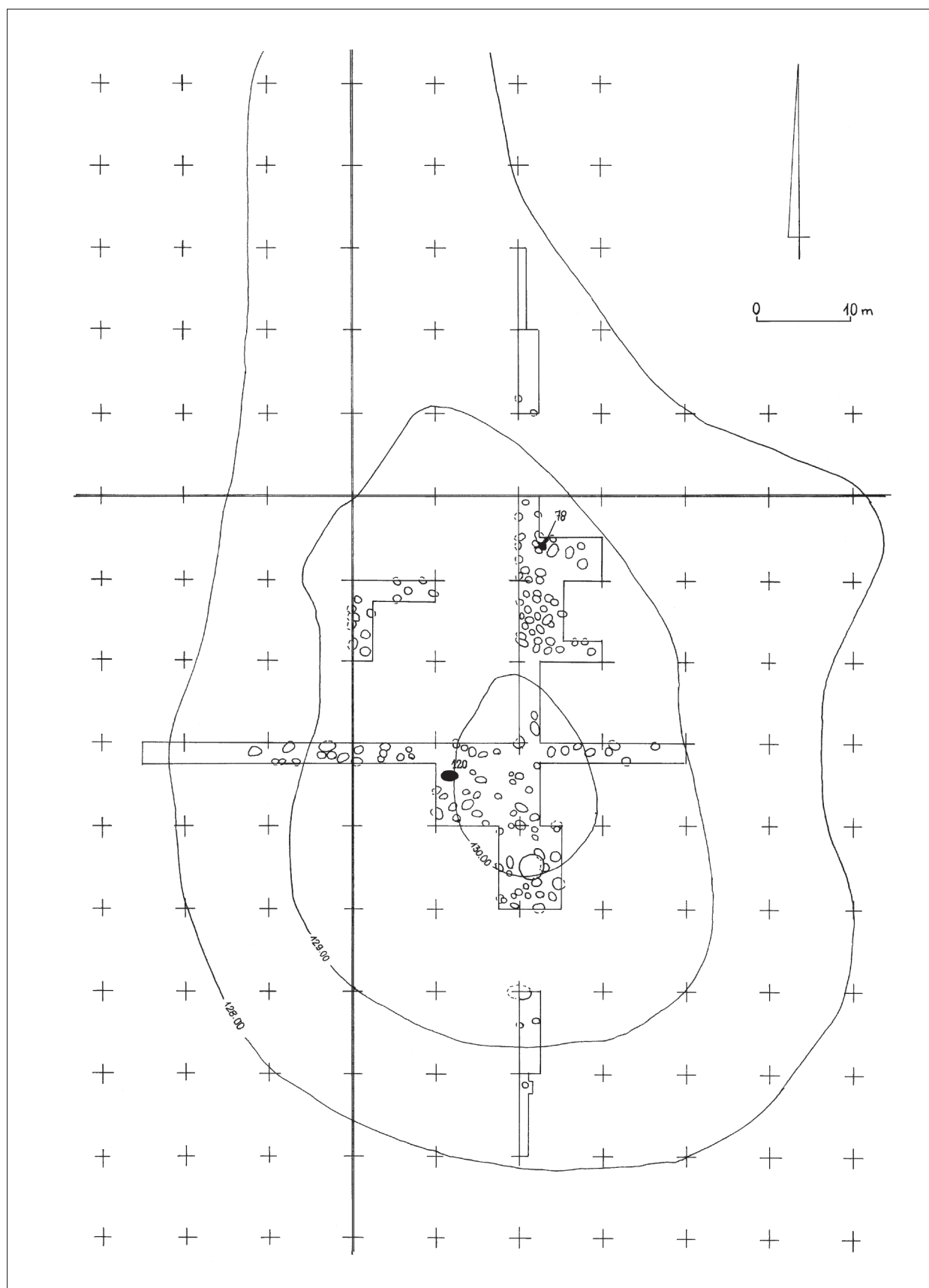

Fig. 3. Ząbie, stanowisko X, gm. Stawiguda, woj. warmińsko-mazurskie. Lokalizacja obiektów 78 i 120 na tle planigrafii obiektów odkrytych na stanowisku

PLANSZA 16

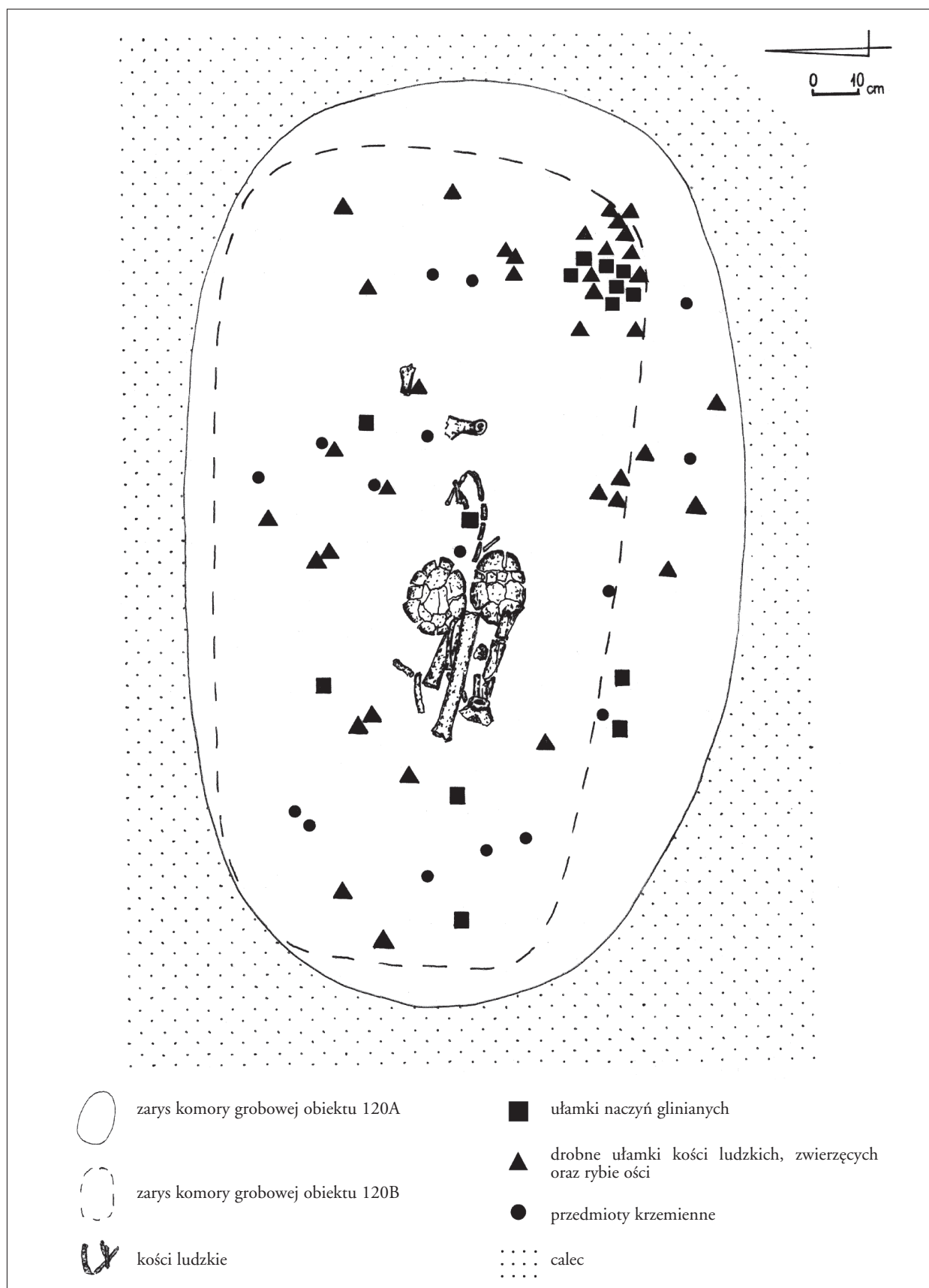

Fig. 4. Ząbie, stanowisko X, gm. Stawiguda, woj. warmińsko-mazurskie. Plany obiektów 120A (linia ciągła) i 120B (linia przerywana)

Fig. 5. Ząbie stanowisko X, gm. Stawiguda, woj. warmińsko-mazurskie. Układ szczątków kostnych w obiekcie 120A (fot. P. Kobek)

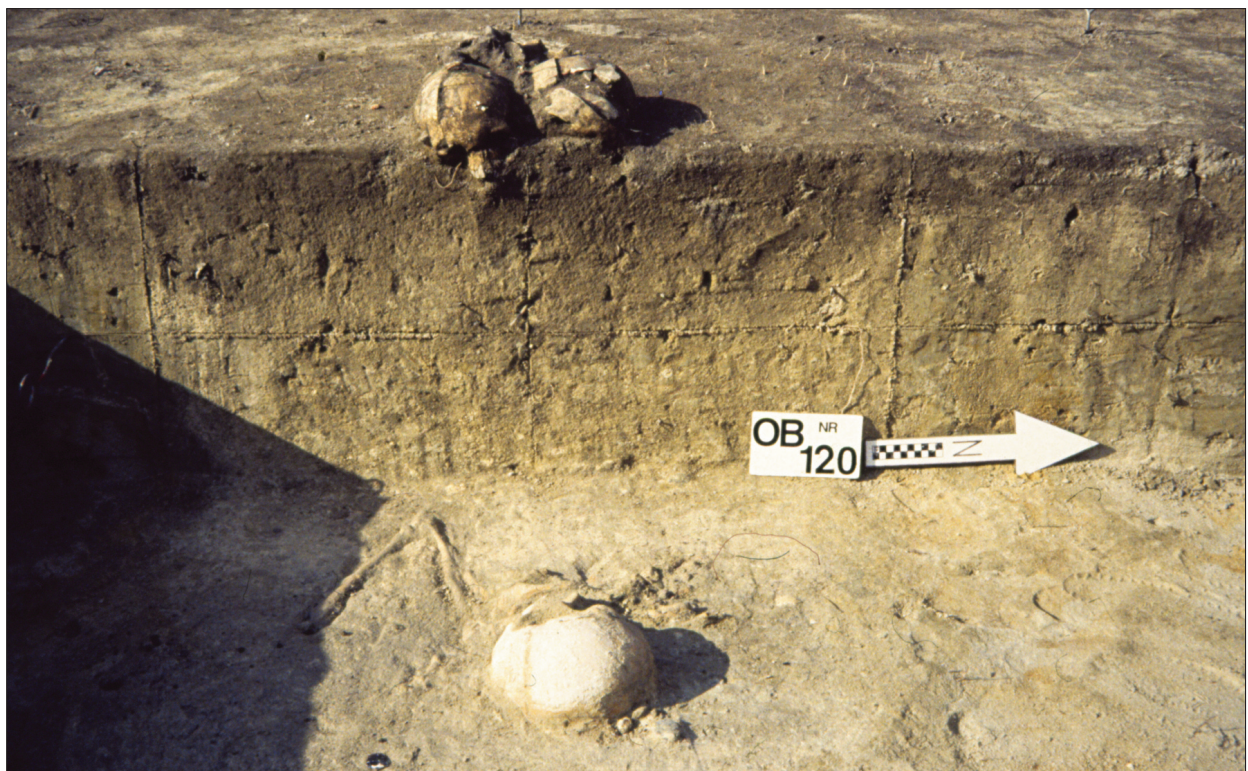

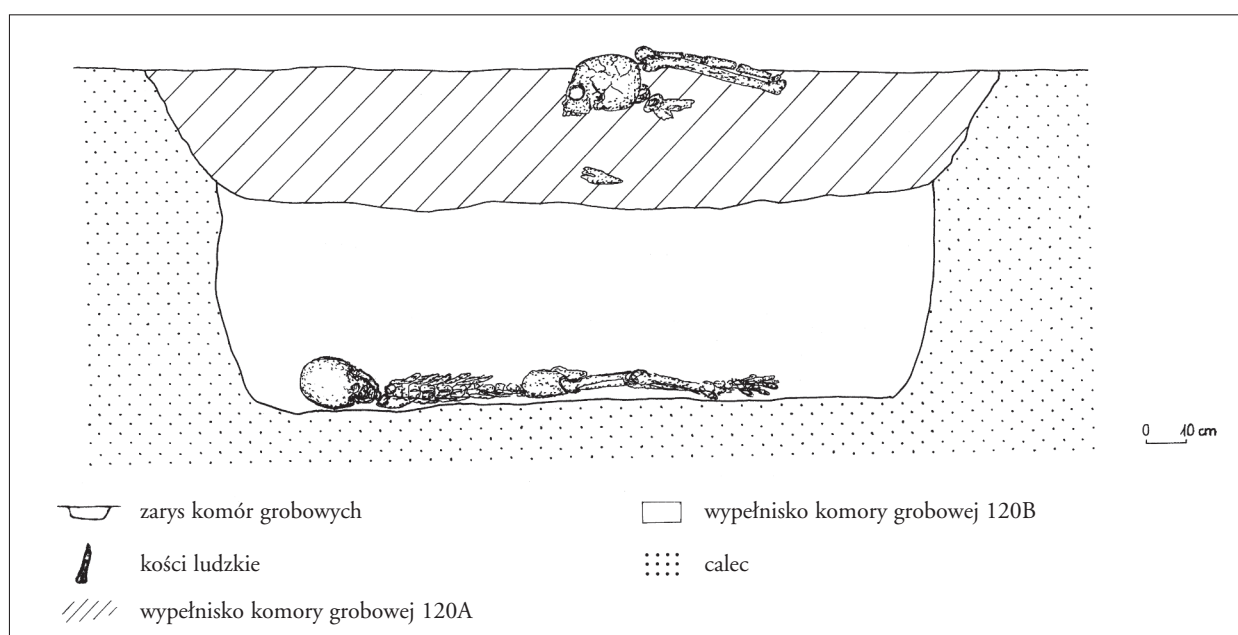
Fig. 6. Ząbie stanowisko X, gm. Stawiguda, woj. warmińsko-mazurskie. Stratygrafia pochówków w obiekcie 120 (fot. P. Kobek)

PLANSZA 18

Fig. 7. Ząbie, stanowisko X, gm. Stawiguda, woj. warmińsko-mazurskie. Pochówek szkieletowy z obiektu 120B (fot. P. Kobek)

Fig. 8. Ząbie, stanowisko X, gm. Stawiguda, woj. warmińsko-mazurskie. Przekrój obiektu 120

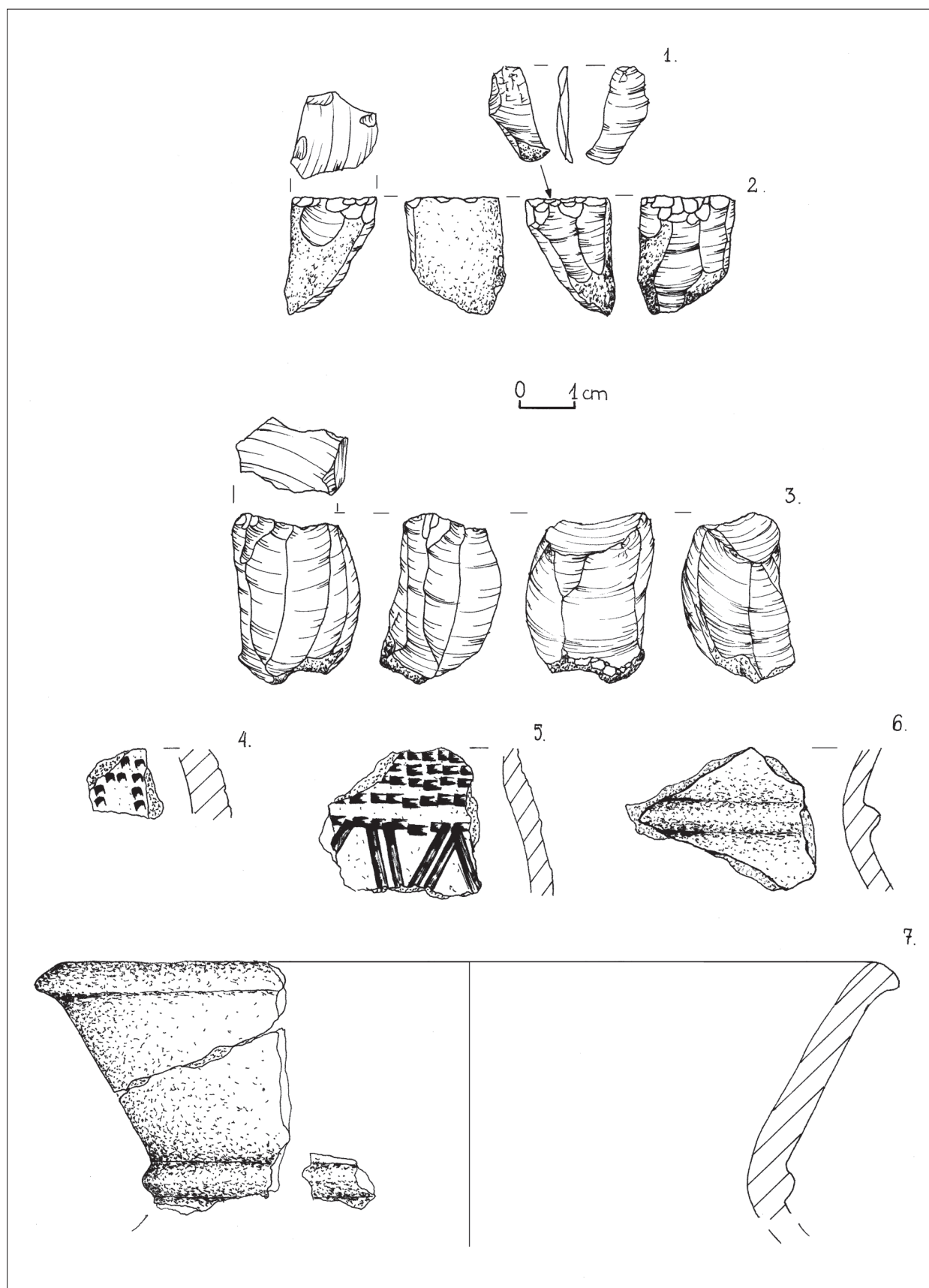

Fig. 9. Ząbie, stanowisko X, gm. Stawiguda, woj. warmińsko-mazurskie. Zabytki krzemienne (1-3) i ceramika (4-7) z wypełniska obiektu 120A.

PLANSZA 20

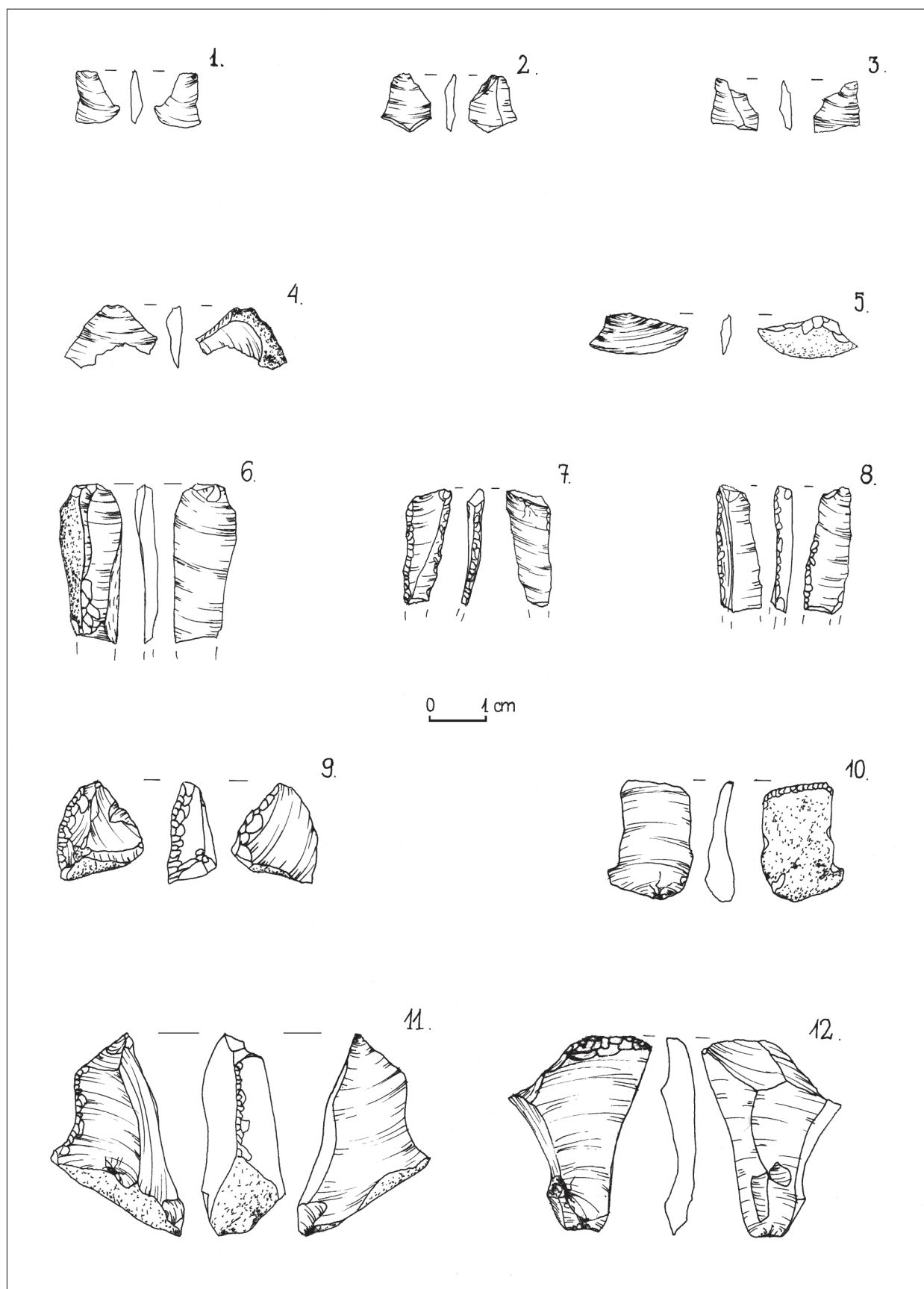

Fig. 10. Złotki, stanowisko X, gm. Stawiguda, woj. warmińsko-mazurskie. Zabytki krzemienne z wypełniska obiektu 120A.

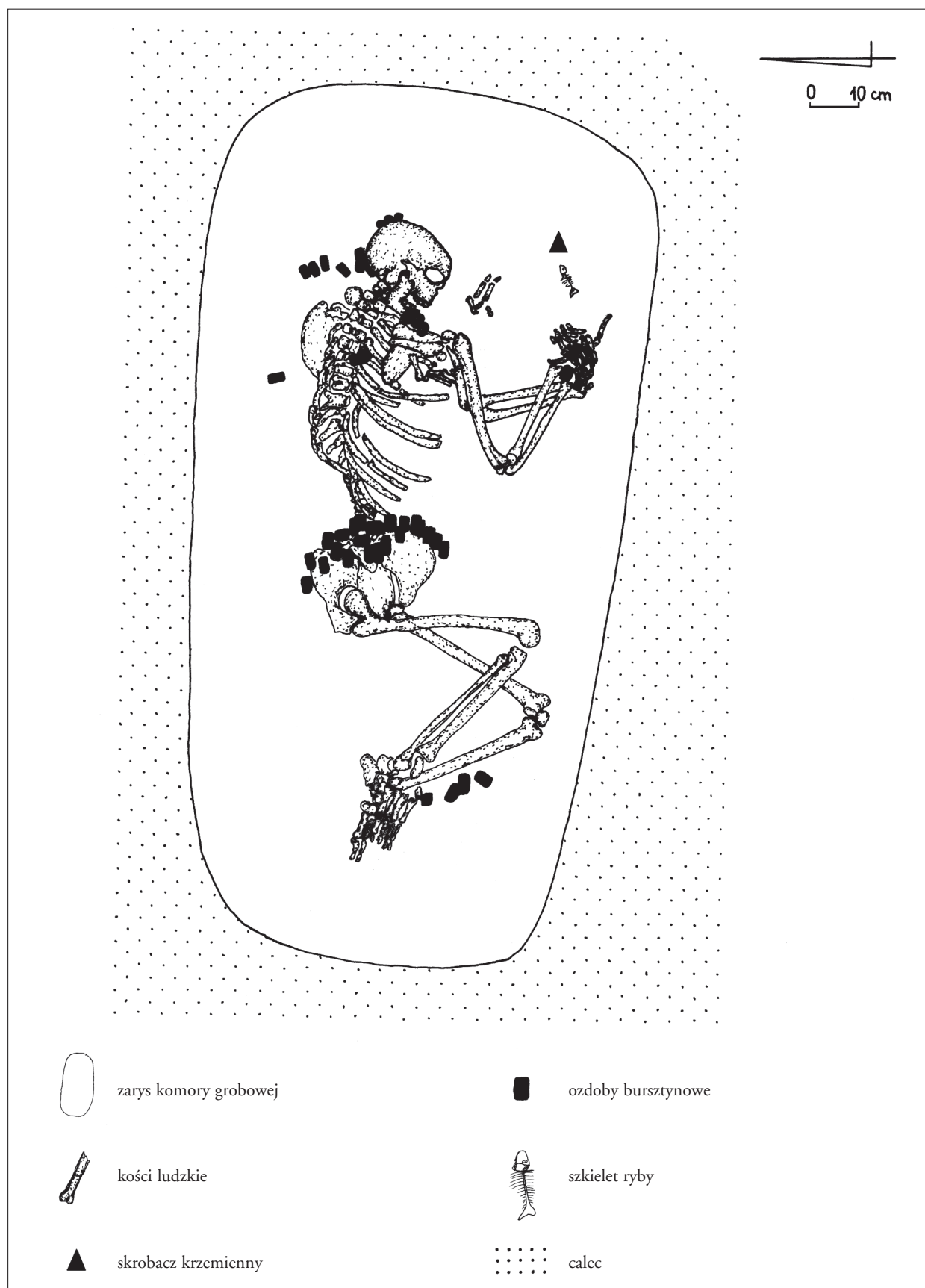

Fig. 11. Ząbie, stanowisko X, gm. Stawiguda, woj. warmińsko-mazurskie. Pochówek szkieletowy z obiektu 120B

PLANSZA 22

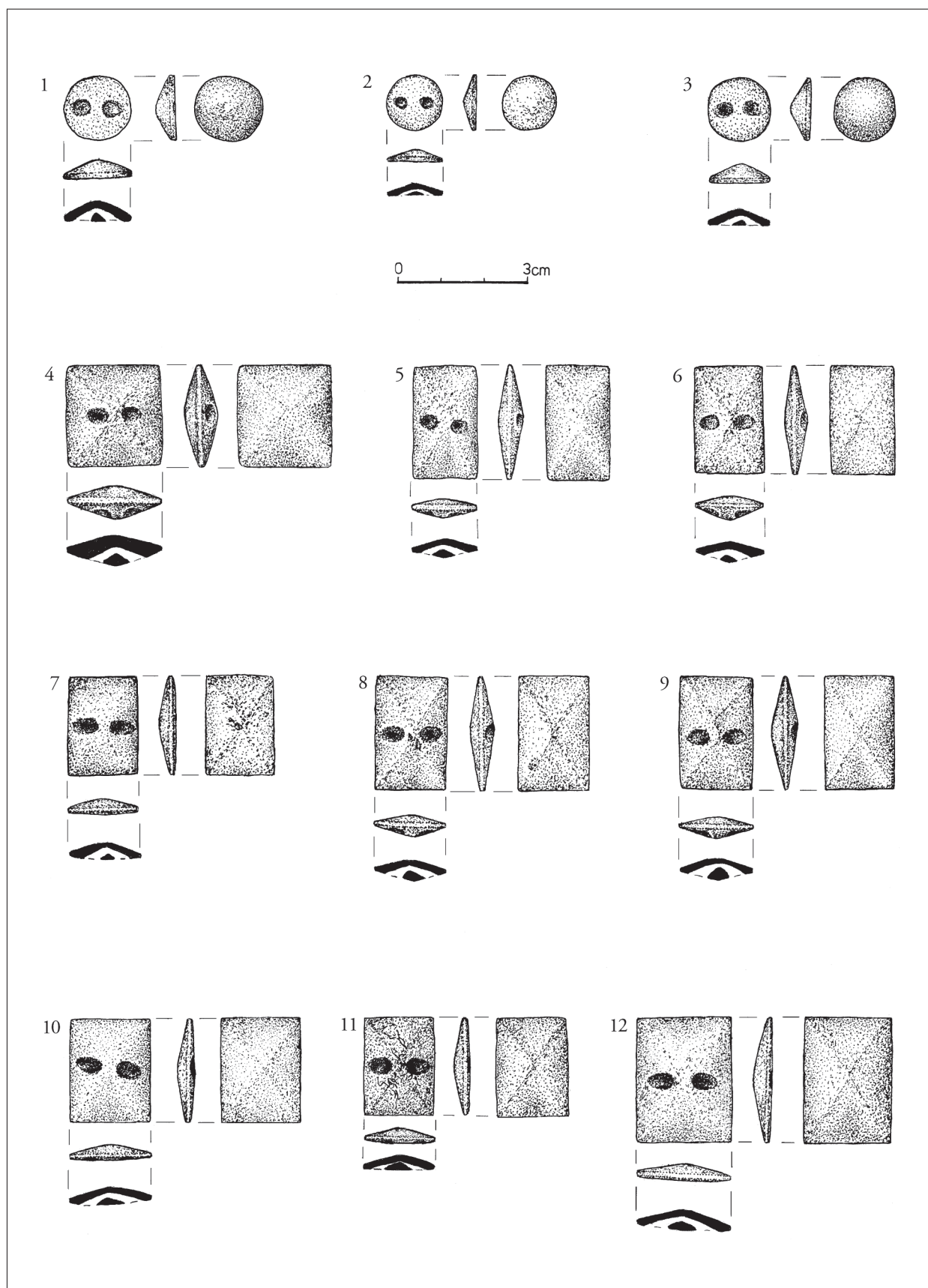

Fig. 12. Ząbie, stanowisko X, gm. Stawiguda, woj. warmińsko-mazurskie. Ozdoby bursztynowe z obiektu 120B (1-12 – naszyjnik)

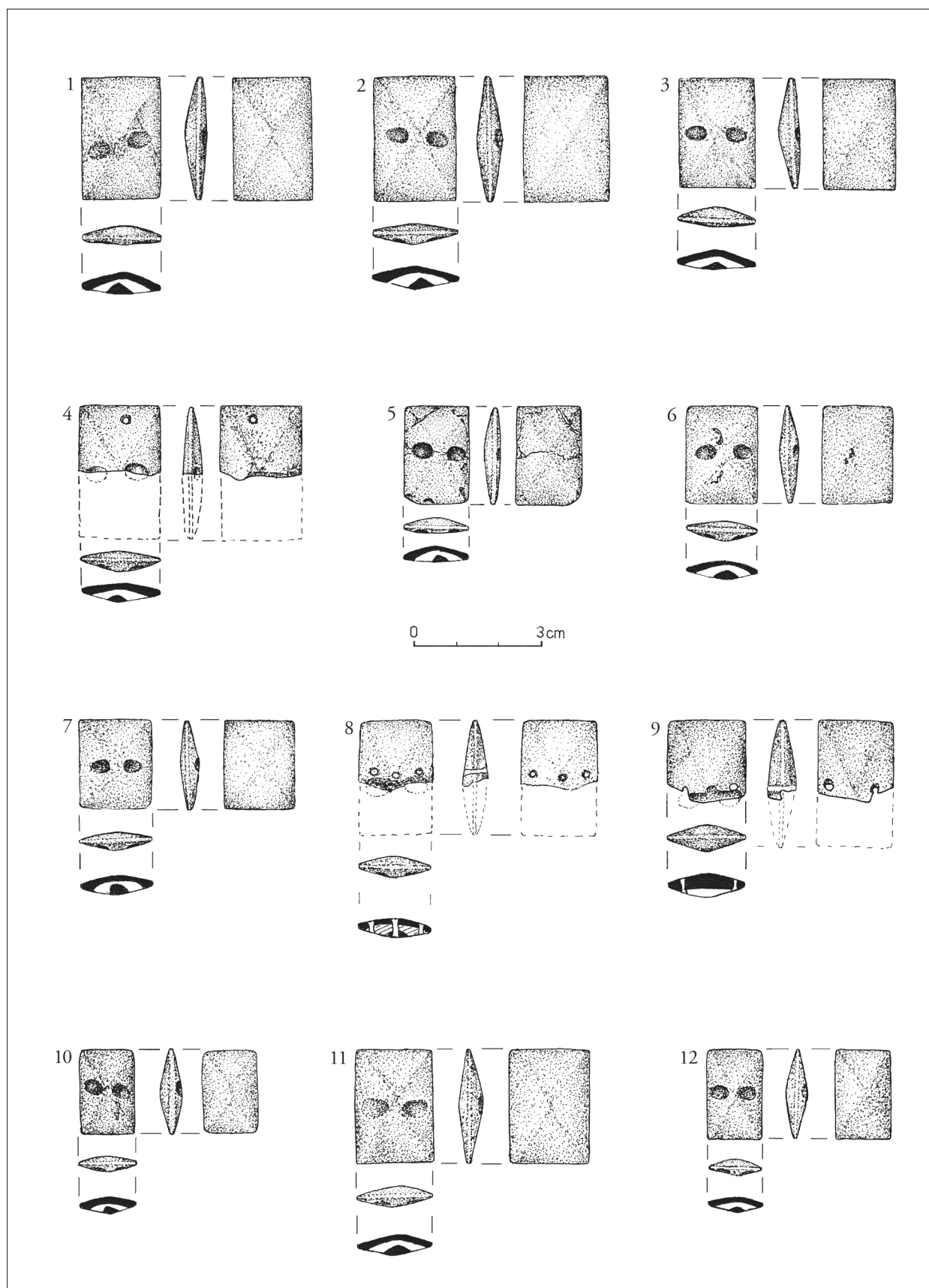

Fig. 13. Ząbnie, stanowisko X, gm. Stawiguda, woj. warmińsko-mazurskie. Ozdoby bursztynowe z obiektu 120B (1-9 – naszyjnik, 10-12 – bransoleta na rękę)

PLANSZA 24

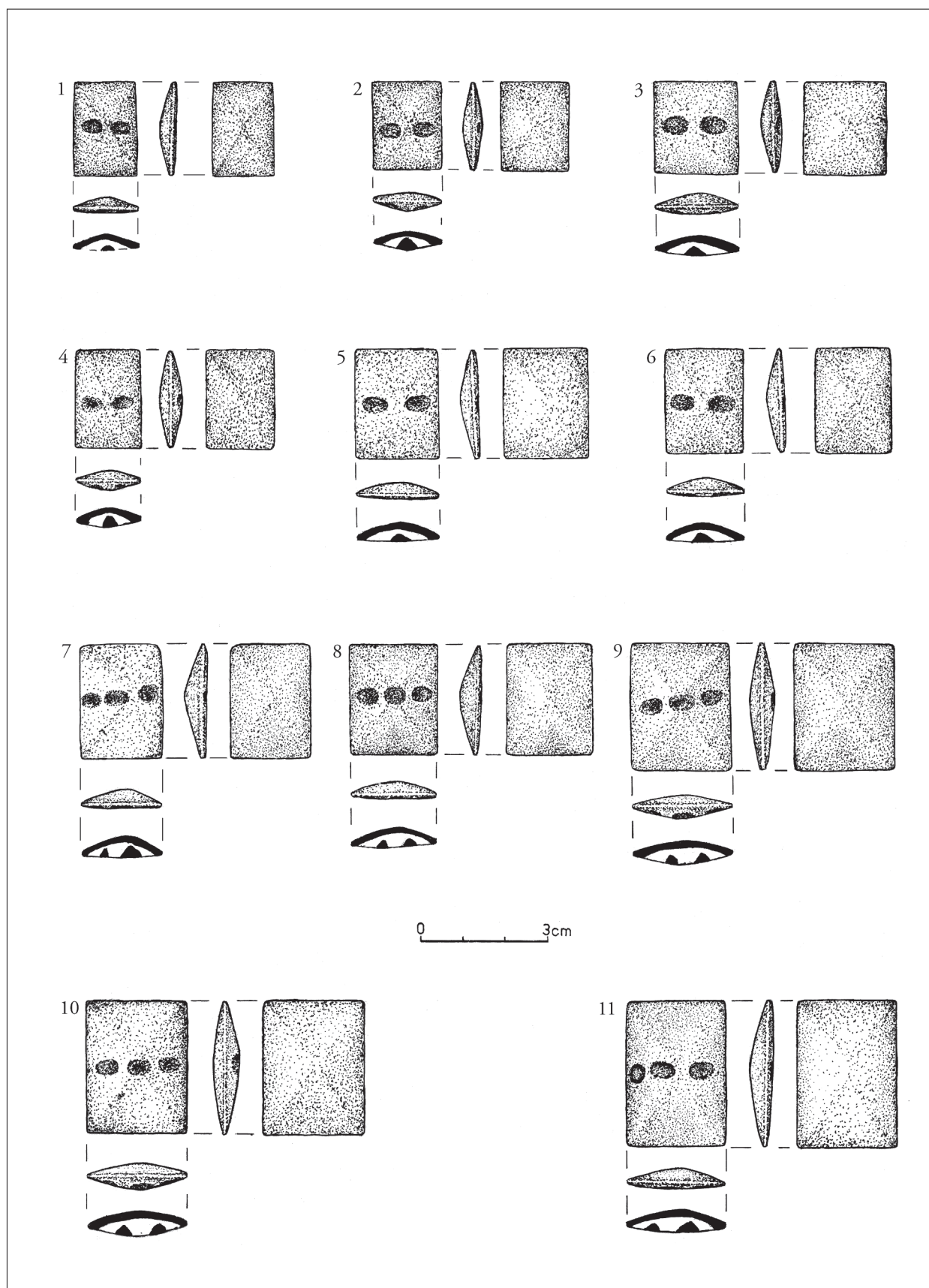

Fig. 14. Ząbie, stanowisko X, gm. Stawiguda, woj. warmińsko-mazurskie. Ozdoby bursztynowe z obiektu 120B (1-11 – pas)

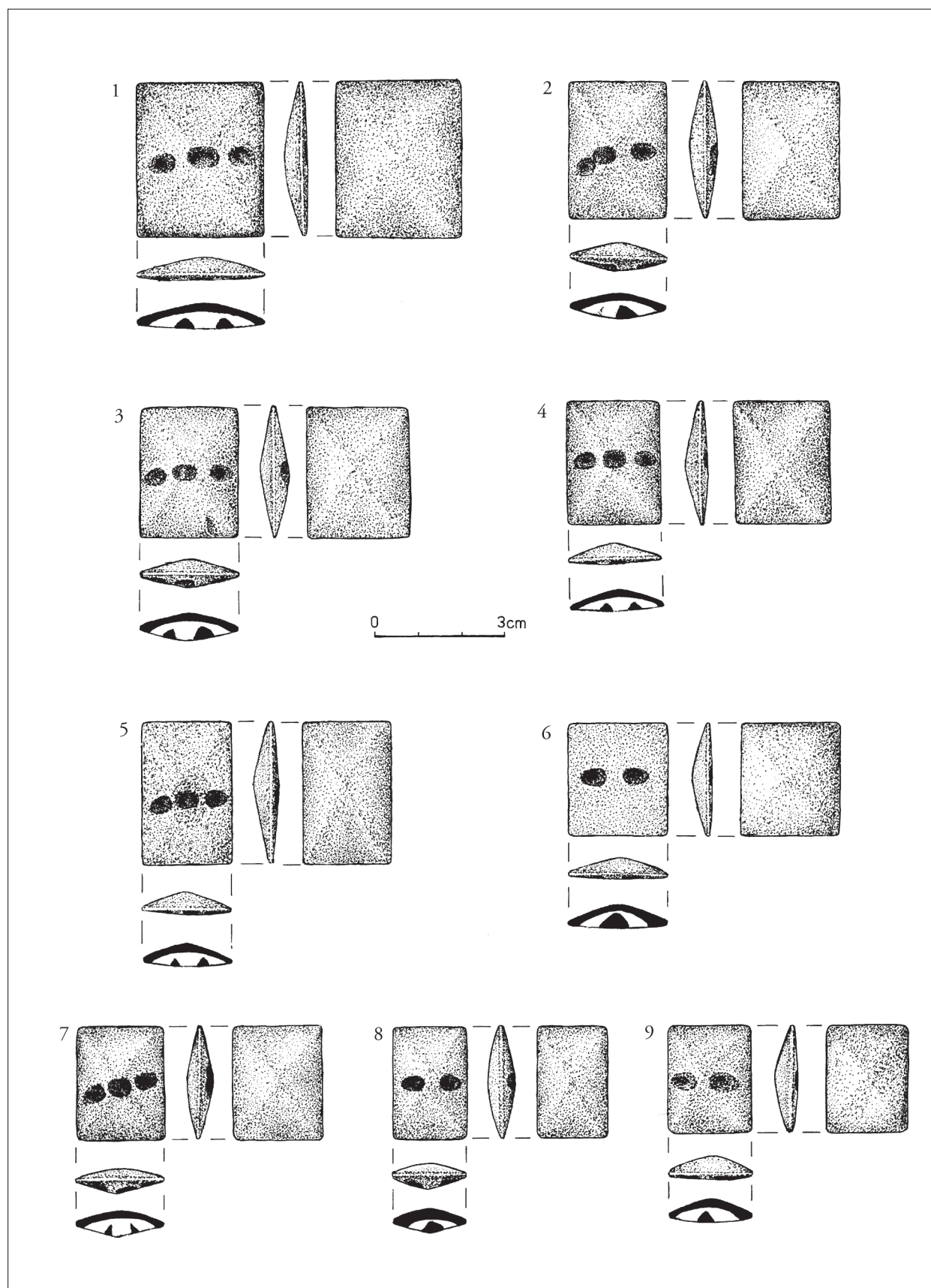

Fig. 15. Ząbie, stanowisko X, gm. Stawiguda, woj. warmińsko-mazurskie. Ozdoby bursztynowe z obiektu 120B (1-9 – pas)

PLANSZA 26

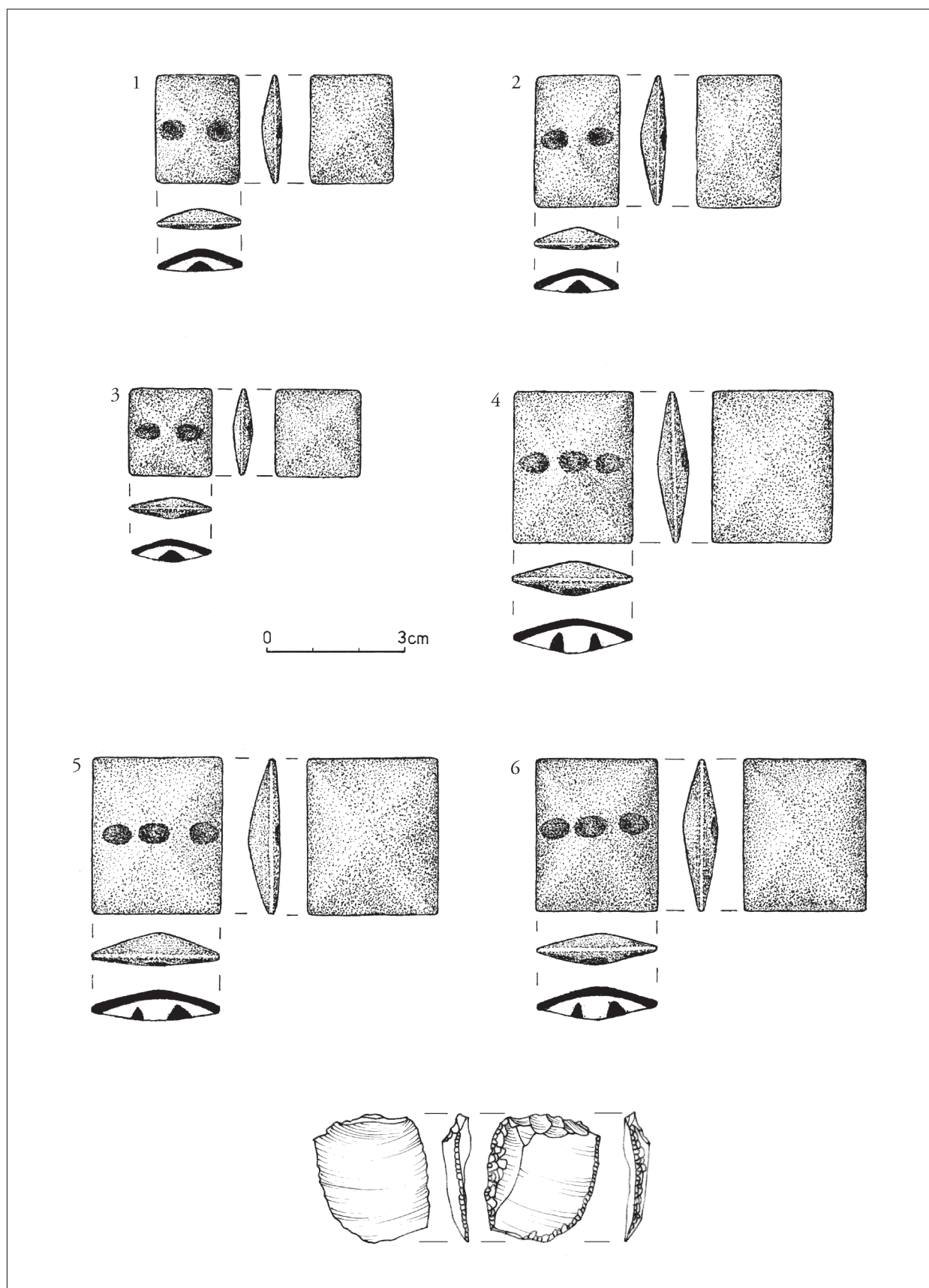

Fig. 16. Ząbie, stanowisko X, gm. Stawiguda, woj. warmińsko-mazurskie. Ozdoby bursztynowe z obiektu 120B (1-2 – pas, 3-6 – bransoleta na nogę)

Fig. 17. Ząbie, stanowisko X, gm. Stawiguda, woj. warmińsko-mazurskie. Ozdoby bursztynowe i narzędzie krzemienne z obiektu 120B (fot. M. Dąbski)

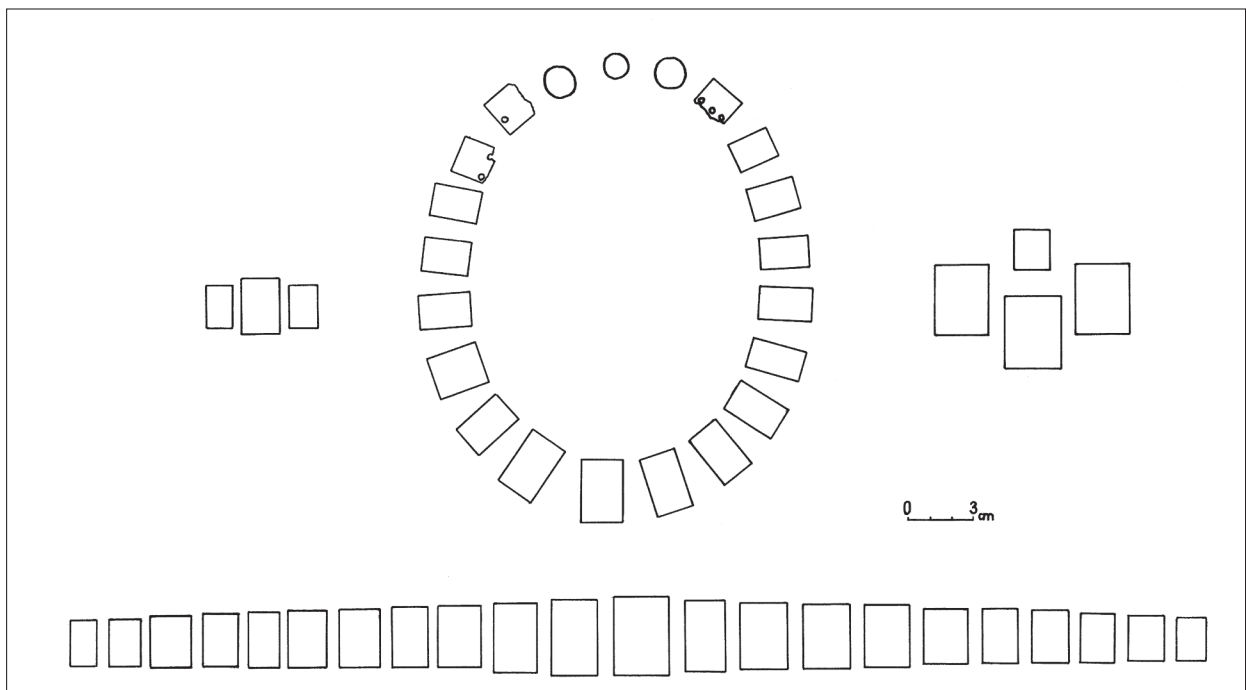

Fig. 18. Ząbie, stanowisko X, gm. Stawiguda, woj. warmińsko-mazurskie. Schematyczny układ bursztynowych ozdób z obiektu 120B, tworzących : naszyjnik, pas oraz bransolety

PLANSZA 28

Fig. 19. Ząbie, stanowisko X, gm. Stawiguda, woj. warmińsko-mazurskie. Czaszka mężczyzny z obiektu 120B (fot. M. Dąbski).

Fig. 20. Ząbie, stanowisko X, gm. Stawiguda, woj. warmińsko-mazurskie. Rekonstrukcja twarzy mężczyzny z obiektu 120B (opracował D. Zajdel)

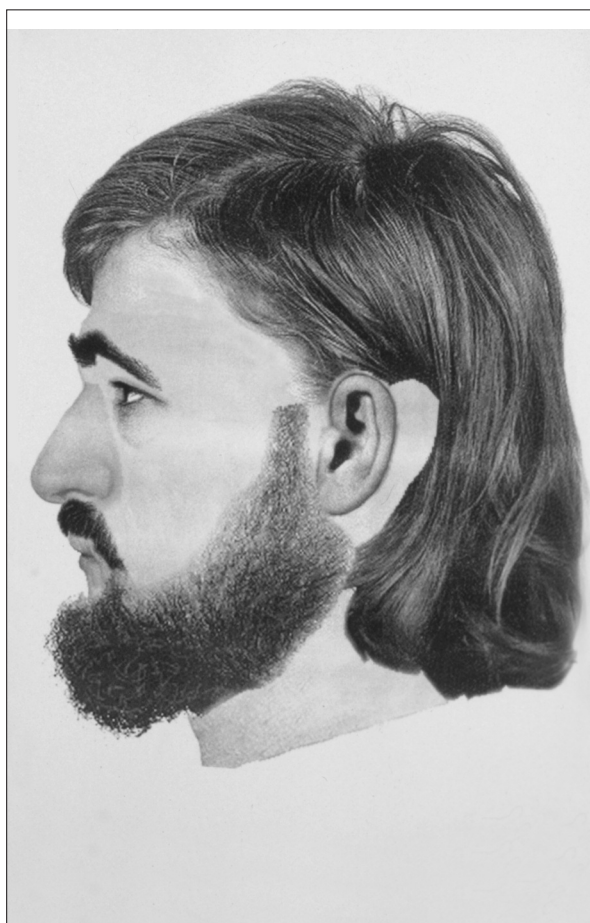
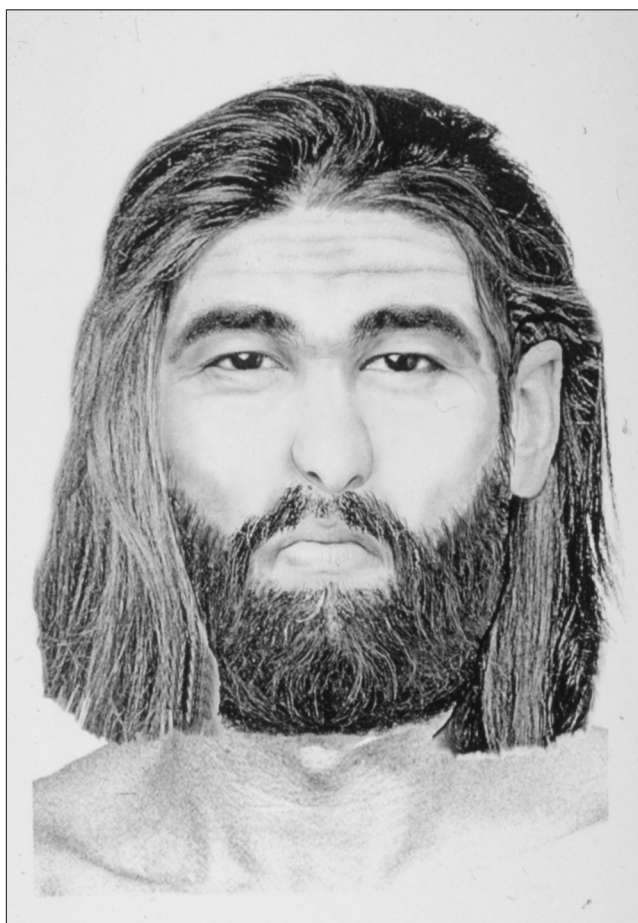

Fig. 21. Ząbie, stanowisko X, gm. Stawiguda, woj. warmińsko-mazurskie. Czaszka mężczyzny z obiektu 120B z widocznymi uszkodzeniami mechanicznymi (fot. M. Dąbski)

Fig. 22. Ząbie, stanowisko X, gm. Stawiguda, woj. warmińsko-mazurskie, obiekt 120B. Uraz powstały w lewej skroni głowy mężczyzny, w wyniku uderzenia krzemienną siekierą (fot. M. Dąbski)

PLANSZA 30

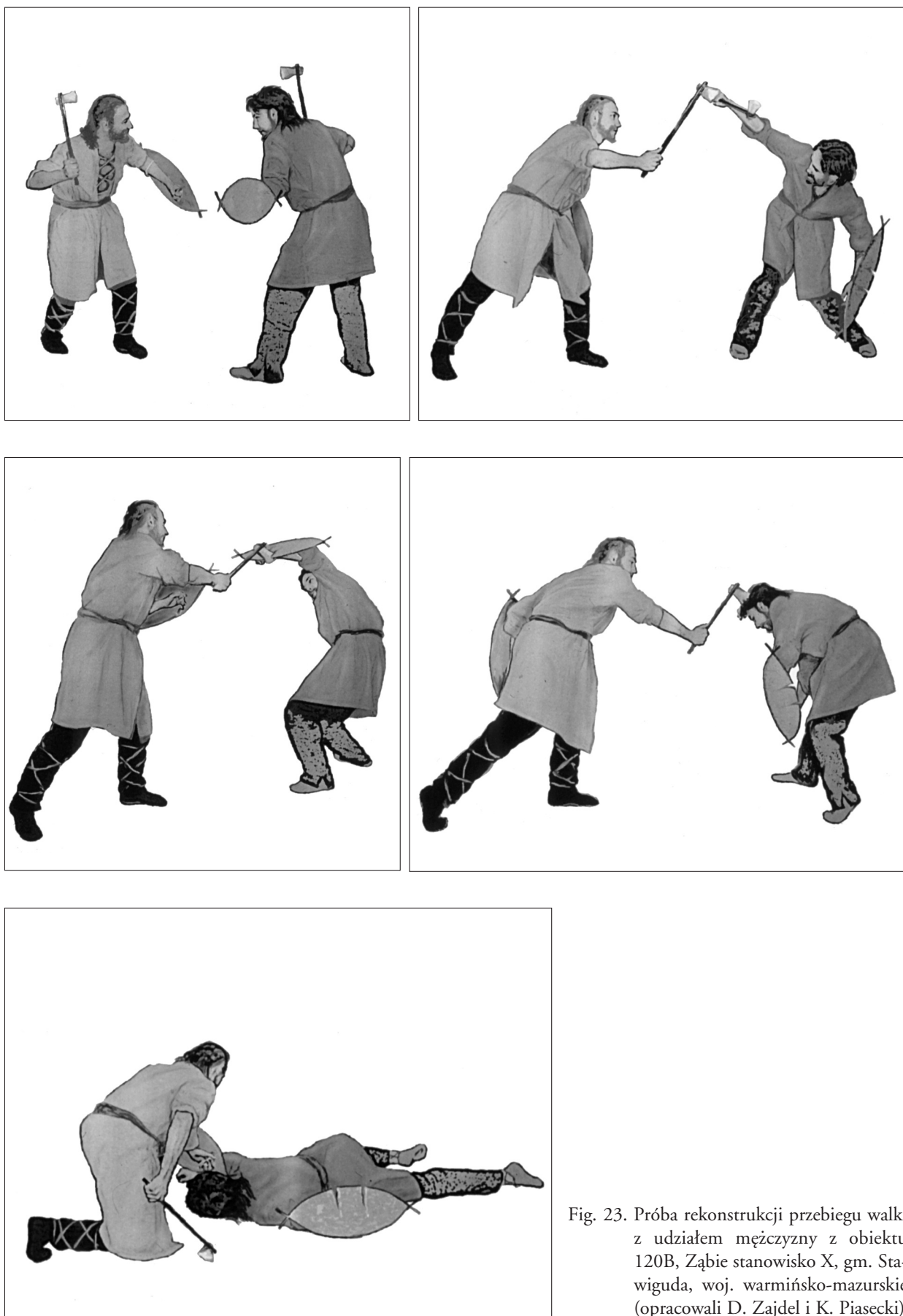

Fig. 23. Próba rekonstrukcji przebiegu walki z udziałem mężczyzny z obiektu 120B, Ząbie stanowisko X, gm. Stawiguda, woj. warmińsko-mazurskie (opracowali D. Zajdel i K. Piasecki)